

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2023

Filip Fanta

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Vztah katolické církve k německému nacizmu
bakalářská práce

Autor: Filip Fanta
Studijní program: B0114A100001 - Společenské vědy se zaměřením na
vzdělávání (maior)
B0114A120001 - Historie se zaměřením na vzdělávání (minor)
Studijní obor: B011401SV/ B011401H – Společenské vědy a Historie se zaměřením
na vzdělávání
Vedoucí práce: Mgr. Petr Macek, Ph.D.

Hradec Králové, 2023

Zadání bakalářské práce

Autor: Filip Fanta

Studium: F20BP0358

Studijní program: B0114A100001 Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělávání, Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Vztah katolické církve k německému nacizmu**

Název bakalářské práce AJ: The Relationship of the Catholic Church to German Nazism

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se zabývá vztahem římskokatolické církve k německému nacizmu vedeným Adolfem Hitlerem v období dvacátých let 19.století, až po konec války v roce 1945. V kontextu tohoto historického období, přelom ve vztahu Německa s Vatikánem můžeme považovat podepsání Říšského konkordátu v Římě dne 20.6.1933. V práci jsou rovněž představeny některé z významných osobností, které se na stykách římskokatolické církve s nacizmem účastnily a prohlubovaly, kontroverze kolem osoby papeže Pia XII., jeho vztah a postoj k nacizmu a Hitlerovi. Tématika rasových otázek, pohled a vztah katolické církve k nelidskému zacházení s lidmi v koncentračních táborech a jiné válečné zločiny páchané nacisty. Postoj papeže před, v průběhu a po skončení války a otázka možností, jak se k celé situaci katolická církev mohla postavit.

BABÍK, Milan: *Nasizm as a Secular religion*. USA 2006.

BESIER, Gerhard: *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno 2008.

CORNWELL, John: *Hitlerův papež*. Praha 2015.

GOODMAN, Peter: *Vatikán a Hitler: Tajné archivy SS*. Praha 2008.

ŠMÍD, Marek: *Diplomatické styky Svatého stolce a nacistického Německa po nástupu Adolfa Hitlera k moci*. Brno 2015.

ŠMÍD, Marek: *Vatikán a německý nacizmus*. Praha 2019.

Zadávací pracoviště: Katedra filosofie a společenských věd,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Petr Macek, Ph.D.

Oponent: Mgr. et Mgr. Jan Černý, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 13.2.2021

Prohlášení

Tímto prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 25. 4. 2023

Filip Fanta

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat svému vedoucímu práce Mgr. Petru Mackovi, Ph.D. za veškerý jeho čas a ochotu, při vedení mé bakalářské práce.

Anotace

FANTA, Filip. *Vztah katolické církve k německému nacizmu*. Hradec Králové. Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2023, 54 s.

Práce se zabývá vztahem katolické církve k německému nacizmu v období od dvacátých let 19. století, až po vypuknutí Druhé světové války v roce 1945. V práci jsou představeny ideové myšlenky národního socialismu, významné osobnosti, které se na stycích Svatého stolce s nacistickým Německem podíleli a jsou zde rovněž představeny významné události. V Práci je také věnována pozornost dvěma významným dokumentům a to Říšskému konkordátu, podepsanému 20. 6. 1933 a encyklice *S palčivou starostí*, vydanou papežem v reakci na perzekuci katolické církve nacisty. Práce se rovněž zabývá kontroverzí ohledně nejasného postoje římskokatolické církve a papeže Pia XII. k nacizmu a k osobě Adolfa Hitlera.

Klíčová slova: Římskokatolická církev, Vatikán, Adolf Hitler, papež, nacismus, totalitarismus, náboženství, víra, ideologie, sekularizace.

Annotation

FANTA, Filip. *The Relationship of the Catholic Church to German Nazism*. Hradec Králové. Philosophical faculty of University of Hradec Králové, 2023, 54 pp.

The bachelor thesis deals with the relationship of the Catholic Church to German Nazism in the period from the 1920s to the outbreak of the Second World War in 1945. The bachelor thesis presents the ideological ideas of National Socialism, important personalities who participated in the contacts of the Holy See with Nazi Germany, also significant events are presented in the thesis. The bachelor thesis also pays attention to two important documents, namely the Reich Concordat, signed on 20 June 1933, and the encyclical *With Burning Concern*, issued by the Pope in response to the persecution of the Catholic Church by the Nazis. The work also deals with the controversy regarding the unclear position of the Roman Catholic Church and Pope Pius XII. to Nazism and to the person of Adolf Hitler.

Keywords: The Roman Catholic Church, the Vatican, Adolf Hitler, the Pope, Nazism, totalitarianism, religion, faith, ideology, secularization.

Obsah

Úvod	9
1 Totalitarismus	11
1.1 Teorie Totalitarismu	11
1.2 Koncepce totalitarismu jako sekularizované náboženství	13
2 Politicko-Náboženská situace v Německu od počátku 20. století až po Hitlerův nástup k moci	15
2.1 Náboženský a politický vývoj v Německu na počátku 20. století	15
2.2 Náboženská tvář Hitlera a jeho strany	18
2.3 Náboženské poměry v Německu a jeho jednotlivých státech	22
2.4 Převzetí moci nacisty a totalitarizace Německa	24
2.5 Sekularizace náboženství v Německu	28
3 Styky Vatikánu a nacistického Německa v období od roku 1933 do vypuknutí 2. světové války	31
3.1 Konkordát s Německem	31
3.2 Diplomatické styky Vatikánu s Německem	35
3.3 Pronásledování církve v Německu a encyklika „S palčivou starostí“	38
3.4 Papež Pius XII.	43
4 Výzkumná část	45
4.1 Proč Hitler v Německu nezavedl tvrdou perzekuci katolického vyznání?	45
4.2 Proč Hitler nestanovil národní socialismus jako jedinou ideologii a nezakázal ostatní křesťanská náboženská vyznání?	46
5 Závěr	48
Seznam použité literatury a použitých zdrojů	51

Úvod

V této bakalářské práci se budu zabývat vztahem katolické církve k německému nacizmu. Bude mě především zajímat postoj katolické církve k národnímu socialismu, jejich styky a jejich vztah od počátku založení strany NSDAP do začátku druhé světové války. Téma si dle mého názoru zaslouhuje pozornost, jelikož v mnoha odborných i neoborných literaturách, které se jím zabývají, se často autoři pokouší, nalézt odpověď na otázku, proč se katolická církev stavěla k nacistickému režimu hodně přívětivě a odmítala jeho kritiku, nebo přímé odsouzení.

I já jsem se ve své práci pokusil otevřít tuto často kladenou otázku a nahlédnout pod povrch tohoto problému, kde jsem se snažil nalézt odpověď. Ve své práci jsem se nejdříve snažil shrnout veškerá fakta, která by mi pomohla rozuzlit tento problém. Svou pozornost jsem proto zaměřil na významné osobnosti jak ze zástupců německého národního socialismu, tak i zástupců vatikánské strany a samozřejmě i zástupců německého episkopátu, jejichž role v této problematice vzájemného vztahů, mohla značně ovlivnit, nebo i ovlivnila vývoj těchto vztahů. Klíčové pro mě byly i dílčí významné události, které se stali zásadními při konfrontaci nacizmu s katolickou církví. Rovněž jsem se ve své práci snažil zaměřit i na dokumenty, které v této problematice hráli významnou roli, ať už se jednalo o díla nacistických ideologů a přívrženců, tak i různé pastýřské listy vydávané biskupským sborem, osobní korespondenci mezi oběma stranami, konkordátem uzavřeným v roce 1933 a později i samotnou encyklikou „*S palčivou starostí*“, vydanou papežem Piem XII. Veškeré tyto dokumenty jsem se snažil zanalyzovat a zhodnotit jejich vliv na vývoj těchto vztahů. Jako důležitou součást, při hledání odpovědi, jsem považoval také projevy národního socialismu, jako tzv. sekulárního náboženství, jak se sám nacismus snažil působit.

Téma práce mi přišlo jako vhodné ke zpracování, jelikož jsem o něm neměl příliš velké znalosti a chtěl jsem se dozvědět více. Při zpracovávání jsem do problematiky začínal získávat čím dál větší znalosti a sám sebe se při jejím vypracovávání neustále ptal, jak je možné, že římskokatolická církev nijak ostřeji proti nacizmu nevystoupila a nezačala proti němu ostřeji bojovat? Později jsem si k této otázce, nad kterou jsem se neustále zamýšlel, přidal další, zda vůbec bylo možné, aby katolická církev proti Hitlerovskému režimu vystoupila, zda to okolnosti umožňovali a jaké by toto rozhodnutí mělo následky, pokud by se tak doopravdy stalo? I na to jsem se ve své práci snažil nalézt odpověď a toto téma tak i sám sobě přiblížit a získat o něm větší znalosti, než jsem měl doposud.

1 Totalitarismus

1.1 Teorie Totalitarismu

Teorii totalitarismu je podstatné zmínit, kvůli často úzké spjatosti totalitních režimů s ideologií, nebo náboženstvím, o které se i německý nacismus snažil silně opírat. Nacisté se snažili vytvořit si vlastní náboženství, založené na ideách národního socialismu. Snažili se tím, aby získali kontrolu i nad duchovním životem. Jelikož náboženství a jeho fanatictí vyznavači podněcují nejvíce lidí, pro které není překážkou položit na oltář své víry i vlastní život, nebo ve jménu konání vyššího dobra a plnění božského cíle, dopustit zvěrstva, stejně jako tomu bylo v případě Hitlerovy strany.¹

Důležité je, odlišit totalitarismus od jiných podobně vypadajících typů vlády a politických systémů. Samozřejmě, že můžeme spatřovat určité podobnosti totalitarismu např. s autokracií, či diktaturou, ale jak autokracie, nebo i diktatura často nemají žádný ideologický podtext, který je však u systému totalitarismu tím klíčovým prvkem, na němž se celý koncept zakládá. Ideologie bývají často spjaty s nějakým náboženstvím, nebo i samotné náboženství se může stát ideologií. Částečně úspěšný pokus o propojení ideologie s náboženstvím, můžeme pozorovat rovněž v případě nacizmu, kdy se nacisté různými obřady, symboly a pochody snažili v lidech vzbudit dojmu, jakési nadpřirozenosti a vyšší síly a poslání jejich strany, jejímž úkolem je zachránit německý lid a zbavit je bídy.² Autokracie i diktatura jsou nedemokratické formy vlády, stejně jako totalita, vládne zde jedinec, či skupina lidí, kteří vládou ve svůj vlastní prospěch, avšak často svou vládu nepodporují nějakou ideologií, která by jejich vládu legitimizovala a nedávají své vládě podtext vyššího smyslu. Zatímco totalitarismus je svou ideologií význačný, stejně jako u autokracie, nebo diktatury, zde vládne jedinec, nebo skupina, která vládne ve svůj prospěch, avšak silně se opírá o svou ideologii, která jejich moc legitimizuje a ukazuje, že nastolená vláda je zde, aby dosáhla nějakého účelu, vyššího smyslu.³ Stejně tomu tak můžeme vidět u další příkladů nedemokratických vlád. Samozřejmě, i většina totalitních režimů byla diktaturami, avšak rozlišujeme například mezi

¹ GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství: intelektuální historie*. Přeložil Jana OGROCKÁ, přeložil Jiří OGROCKÝ. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 289 – 290. ISBN 978-80-7325-361-5.

² Tamtéž, s. 221 – 225.

Tamtéž, s. 285 – 288.

HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Přeložil Slavomír MICHALČÍK. Praha: Naše vojsko, 2016, s. 379 – 284 ISBN 978-80-206-1595-4.

³ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2. vyd. Přeložil Jana FRAŇKOVÁ. Praha: OIKOYMENH, 2013. Knižovna novověké tradice a současnosti, s. 634 ISBN 978-80-7298-483-1.

vojenskou diktaturou a diktaturou komunistickou, která se opírala o ideologii marxismu-leninismu. Vojensky nastolená diktatura nebývá podepřena o žádnou ideologii, přičemž komunistická diktatura a jejich ideologie má jasný cíl, třídní boj a zničení vykořisťovatelů společnosti a finálně nastolit beztřídní společnost, kde si budou všichni rovni.⁴

Už z významu slova, lze nastínit základní myšlenku totalitarismu, latinsky *totus* – celý, jakožto celistvost a jednota, ovládnutí všeho a všech.⁵ Jednoduše, bychom pojem totalitarismus mohli definovat, jako úplné ovládnutí veřejného i soukromého života v zemi, kde je takovýto typ vlády nastolen. Silně operuje s formou jakéhosi radikalismu a extremismu, jelikož při snahách o nastolení totalitních praktik, je potřeba rychlých a účinných změn, které často bývají radikální a celý náš stát, či národ má vést k mohutnému pokroku. Takový systém rovněž potřebuje i jakousi osobnost vůdce, který národ, nebo stát těmito těžkými časy provede, až do doby, kdy díky změnám bude lépe, národ se bude mít lépe a vše nakonec dobře skončí.⁶

Avšak totalitarismus se nechce ukázat jako diktatura a něco, co je společností vnímáno negativně, ale jako prostředek, který vede k nápravě společenské a politické situace. Chce, aby se jeho ideologie stala masovou, aby všichni jedinci pochopili a přidali se k této myšlence a aby ji aktivně prosazovali.⁷ Nestojí o odpůrce a opozici a proto musí v ideálním případě postupovat všemi společenskými vrstvami a tyto masy zapojit do svého propracovaného systému. Tito odpůrci proto musí snadno zaniknout mezi masami lidí, kteří toto hnutí podporují a aktivně se na něm podílejí. Je nutno si masu získat a upevnit jejich přesvědčení ve vaši věc. Nastolení programu, který vyřeší jakýkoliv problém a to velmi rychle, povznese národ a tak podobně, který následně tyto režimy prezentovali pomocí masové propagandy a prosazovali a hájili jeho myšlenky demagogií a manipulací.⁸ Ambice totalitarismu nekončí jen hranicemi jednoho státu, ale cílem těchto režimů je rozšířit do celého světa, tak aby jejich ideologie ovládla všechny země, jako například v případě komunismu, který se v době studené války šířil napříč světem, mezi různými státy, které měly odlišné kultury.⁹

⁴ GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství: intelektuální historie*. Přeložil Jana OGROCKÁ, přeložil Jiří OGROCKÝ. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 106 – 107. ISBN 978-80-7325-361-5.

⁵ BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. Bod (Dokořán), s. 21. ISBN 80-86569-89-6.

⁶ Tamtéž, s. 21.

⁷ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2. vyd. Přeložil Jana FRAŇKOVÁ. Praha: OIKOYMENH, 2013. Knihovna novověké tradice a současnosti, s. 621. ISBN 978-80-7298-483-1.

⁸ Tamtéž, s. 621.

⁹ BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. Bod (Dokořán), s. 132. ISBN 80-86569-89-6.

Nejjasnějšími příklady totalitních režimů, které své činy a různě často pohnuté myšlenky, jsou německý národní socialismus a sovětský komunismus, který svou ideologii dokázal rozšířit do celého světa.

1.2 Koncepce totalitarismu jako sekularizované náboženství

Totalitní ideologie se snaží ovládnout veškerý život ve společnosti i život jedince, proto je rovněž důležité, aby se tyto ideologie zaměřily na stránku náboženskou, kde vzniká prostor pro tvorbu protichůdných názorů a myšlenek, než vytváří totalitní ideologie. Totalitní režimy usilují o naprostou kontrolu, proto je třeba kontrolovat i život duchovní. V historii různých režimů, lze spatřit, jak se některé totality o náboženství opřely a výklad některých témat a otázek dokázaly využít ve svůj prospěch, zatímco jiné totalitní režimy náboženství spíše zavrhovaly.¹⁰ Cílem totalitních režimů je, aby se společnost a její vrstvy nesdružovaly pod hlavičkou nějaké církve, ale aby se společnost sjednotila v boji za společnou věc ve prospěch státu, národa, nebo ideologie. Společná věc, za kterou by se mělo bojovat, byla často ve smyslu: pozvednutí národa, jak tomu bylo například v Hitlerovském Německu, zničení vykořisťovatelů, kteří využívají dělnickou třídu a přiživují se na ní, jak tomu je v marxisticko-leninské ideologii.¹¹ K tomu boji je téměř vždy potřeba nějaký společný nepřítel, čímž lze snadno dát možnost k nástupu rasismu, nebo antisemitismu, kdy se větší společenská skupina zaměří na odlišnější společenskou skupinu, nebo skupiny, které pak považuje za ideologické nepřátele, které tak i vykresluje, snaží se vyvolat nenávisť, která je často i nábožensky motivovaná, v tomto případě lze hovořit o fenoménu antisemitismu, který veřejně využívalo nacistické Německo ve své propagandě, ale i v Sovětském svazu byli židé a lidé s židovským původem často cíli politických a ideologicky zaměřených útoků.¹²

Totalitní směry se často střetávají s odlišnými, často až protichůdnými myšlenkami církví, jejichž morálka a zásady jsou vystavěny na zcela jiných hodnotách, než totalitní režimy, které spatřují smysl ve sjednocení národa, společnosti, nebo jiné skupiny v boji za

¹⁰ Hitlerovské Německo často využívalo náboženské argumentace k očerňování židů, jako argument sloužilo, že židé si vždy mysleli, že jsou bohem vyvolení a proto opovrhují nežidovskými vyznavači. Zatímco například v SSSR za stalinismu bylo náboženství potlačováno a to i přes velkou náboženskou tradici pravoslavné církve v Rusku.

¹¹ GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství: intelektuální historie*. Přeložil Jana OGROCKÁ, přeložil Jiří OGROCKÝ. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 36 – 39. ISBN 978-80-7325-361-5.

¹² Tamtéž, s. 115 – 117.

společnou věc. A tento boj, víra v národ, stát, ideologii, by se měla stát novou vírou, která by měla být uctívána, protože toto by měla moderní společnost považovat za novou cestu ke spasení, cestu za něčím vyšším.¹³ Avšak některé z ideologií, se často střetávaly s nutností se nějak s náboženstvím vypořádat, i když jejich názory byli často protichůdné a totalitní strany považovali náboženství za nepřítele, tak i přesto zde byla potřeba naklonit si některé věřící a získat jejich podporu a hlasy ve volbách, jako tomu bylo například v Německu,¹⁴ na rozdíl od Německa bylo náboženství i přes svou dlouholetou tradici potlačováno, jelikož komunistická ideologie v něm možná viděla jakéhosi pokračovatele carského absolutismu a celkově vykořisťovatele tvrdě pracujících dělníků a rolníků.

Důvod střetů mezi totalitními režimy a církvemi lze jednak spatřovat v časté protichůdnosti názorů, kdy například komunismus byl jasným protikladem některých křesťanských hodnot, ale rovněž se totalitní ideologie s církvemi rozchází z důvodu, že samy ideologie se snažili působit dojem jakéhosi křesťanství. Jak už jsem zmiňoval, ideologie v totalitních režimech měli být často podloženy nějakým vyšším cílem, smyslem, za kterým tyto ideologie vznikly. Podobu s náboženstvím spatřit například i ve vyobrazování představitelů ideologií, Adolf Hitler, jakožto vůdce národa, působící, jako spasitel.¹⁵ Podobnost můžeme spatřovat i s komunismem, kdy představitelé, nebo zakladatelé ideologie, byli po desetiletí hrdinně vyobrazováni, Marx a Lenin, působící jako pomyslíní Mojžíšové, kteří vyvedou nejen svůj lid z pout kapitalismu, ale svým ideologickým bojem vyvedou z otroctví celé lidstvo.¹⁶

¹³ GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství: intelektuální historie*. Přeložil Jana OGROCKÁ, přeložil Jiří OGROCKÝ. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 36. ISBN 978-80-7325-361-5.

¹⁴ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Str. 142. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019. ISBN 978-80-7553668-6.

¹⁵ GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství: intelektuální historie*. Přeložil Jana OGROCKÁ, přeložil Jiří OGROCKÝ. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, 286 – 289. ISBN 978-80-7325-361-5.

¹⁶ Tamtéž, s. 286 – 289.

2 Politicko-Náboženská situace v Německu od počátku 20. století až po Hitlerův nástup k moci

2.1 Náboženský a politický vývoj v Německu na počátku 20. století

Ke konci 19. století společností prostupovala krize, která byla podnícena rozmachem moderního pokroku, který vedl k úpadku morálky společnosti ve městech. Města se stala přemnoženými centry, se špatnými podmínkami pro život obyvatel. Tento mravní úpadek se ve společnosti projevoval i ve víře, kdy došlo k mírnému odklonu společnosti od náboženství. Pokrok vědy, společnosti a doby, dal podnět ke vzniku nových ideologických teorií, jako byl například liberalismus, jehož jednou z hlavních myšlenek je, že moc pochází od lidu a není proto darována bohem jen těm nejvyšším.¹⁷ Dalším ze světově šířících se směrů v této době, byla idea socialismu, jehož cílem bylo, zrovnoprávnění poměrů ve společnosti, a aby zde nevznikaly obrovské ekonomické rozdíly, mezi jednotlivými společenskými vrstvami, tyto cíle však měly být dosaženy třídním bojem, což křesťanská nauka rezolutně odmítala.

Ve spoustě států sílila myšlenka nacionalizmu, výjimkou nebylo ani Německo, které po sjednocení roku 1871 zažívalo obrovský mocenský rozmach.¹⁸ Německo se stalo předním hráčem na politické scéně Evropy, jako moderní stát, se silným citem a hrdostí pro německý národ se tak náboženství začalo upozadovat, příkladem toho můžou být i Bismarckovi zákony, tzv. *kulturkampf*, což bylo vymezování se proti církvi, která v průběhu dějin značně zasahovala do politiky.¹⁹ Bismarck se těmito zákony snažil minimalizovat činnost církve i její vliv. Církev a sám papež Pius IX. (1846 – 1878), se často vymezovali proti modernímu pojetí státu, kde hlavní postavení zaujímají svěští představitelé, kteří nestojí v čele státu, jehož základy stojí na křesťanství, ale s vývojem doby je stát postaven především na liberálních základech.²⁰ Bismarckovi zákony v rámci *kulturkampfu*, například zakazovali politické zneužívání kazatelen, omezovali činnost jezuitů, školy se měly stát především světským prostředím, kde bude role církve minimalizována, jedním z významných bodů se stalo

¹⁷ Tamtéž, s. 286 – 289.

HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Přeložil Slavomír MICHALČÍK. Praha: Naše vojsko, 2016, 284 – 289. ISBN 978-80-206-1595-4.

¹⁸ MÜLLER, Helmut M., Hanna VOLLRATH a Karl-Friedrich KRIEGER. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. Dějiny států, s. 187. ISBN 80-7106-125-5.

¹⁹ MACHOLÁNOVÁ, Lenka. *Otto von Bismarck jako politik a iniciátor zákonů proti socialistům a tvůrce "Kulturního boje"*. Brno, 1987. Právnická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně, s. 57.

²⁰ SUCHÁNEK, Drahomír. *Katolická církev a „kulturní boj“*. Teologie a společnost. Časopis pro náboženství, kulturu a veřejný život. *Teologie a společnost* [online]. Brno, 2003, 1(9), s. 5 – 6. [cit. 2023-04-13]. Dostupné z: https://www.academia.edu/32314615/Katolicka_cirkev_a_kulturni_boj

prosazení civilního sňatku, který byl povinný.²¹ Tuto formu útlaku církve ze strany moderního státu, bylo potřeba reflektovat, aby katolíci mohli bránit i své politické zájmy, z této iniciativy vznikla politická strana Centrum, která katolíky sdružovala.²²

Tento odklon obyvatelstva a vznik nových ideologií, jejichž základem nebyly křesťanské hodnoty, podnítil vznik nejen politických stran hájící zájmy katolicismu, ale rovněž i některých církevních reformních směrů, jejichž cílem bylo motivace obyvatelstva, která měla znovu nastartovat duchovní život společnosti. Jedním z těchto směrů se stal katolický modernismus, který se zaměřoval nejen na náboženská témata reformy, ale rovněž považoval za neméně důležitou reformu sociální, která měla zastavit mravní úpadek společnosti. Reformátoři se však neseťkali s pochopením od papeže Lva XIII. (1878 – 1903), který některá jejich díla zařadil na seznam zakázaných děl. Asi jedním z nejvíce vlivných reformátorů v německém prostředí byl Hermann Schell, katolický kněz ve svých dílech formoval myšlenky, že kněží by měli být více vzděláváni, víra by měla být, pojata moderněji a církev by se měla stát méně decentralizovanou, což by pochopitelně znamenalo úpadek papežského vlivu.²³ Ani dalším autorům moderních myšlenek na reformu církve, se nedostalo přílišného pochopení a i papež Pius X. jejich díla označil za heretická.²⁴

Pius IX. a církev musela na měnící se svět a jeho nové myšlenky reagovat, papež proto svolal první Vatikánský koncil (1869 – 1870), který měl tyto změny reflektovat. Sněm učinil některá rozhodnutí, ve kterých odsoudili některé nové myšlenky jako panteismus, liberalismus, nebo socialismus. Sněm nestihl projednat všechny připravovaná témata, jelikož byl Papežský stát roku 1870 obsazen Itálií a formálně tak zanikl.²⁵

Pontifikát papeže Lva XIII., trvající do roku 1903, lze shrnout jako úspěšný, jelikož dokázal zvrátit mírný odklon společnosti v Německu od církve a před první světovou válkou byla cca jedna třetina německého obyvatelstva katolického vyznání. Lva XIII. v papežské funkci nahradil Pius X. (1903 – 1914), který byl označován za papeže, jenž byl obdarován

²¹ MCLEOD, Hugh. *Sekularizace v západní Evropě (1848-1914)*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. Dějiny a kultura, s. 84. ISBN 978-80-7325-161-1.

²² MACHOLÁNOVÁ, Lenka. *Otto von Bismarck jako politik a iniciátor zákonů proti socialistům a tvůrce "Kulturního boje"*. Brno, 1987. Právnická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně, s. 57.

²³ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha : Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 22 – 23. ISBN 978-80-7553668-6.

²⁴ Tamtéž, s. 22 – 23.

²⁵ JEDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Překlad Karel DOLISTA. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990, s. 80 – 84.

selským rozumem, byl spíše praktikem, než teoretikem.²⁶ Z jeho podnětu vzešlo několik menších reforem, kterými se snažil církev přiblížit k modernímu způsobu života, aby duchovní byli lidem blíže a dokázali je více pochopit. Pius X. musel čelit několika politickým problémům a otřesům, které rezonovali ve světě, jako byla rusko-japonská válka, marocká a bosenská krize, vyvrcholením politické krize bylo vypuknutí první světové války.²⁷ Tři týdny po vypuknutí války papež Pius X. umírá a následně je vystřídán Benediktem XV (1914 – 1922).²⁸

Nový papež od samého začátku silně apeloval, aby byl světový válečný konflikt ukončen co nejdříve a označil ho za zbytečné krveprolití, které je hanbou Evropy.²⁹ Benedikt XV., doufal, že válečná vřava brzy dospěje ke konci, které ukončí utrpení Evropy a hledal možnost, jak mezi mocnostmi zprostředkovat mírová jednání. První větší šanci na rozhovory o míru, spatřoval papež počátkem roku 1917, kdy válčící strany začali stagnovat, fronta na západě se zastavila a ofenzívy jednotlivých stran nevedli k postupu, Rusko se zmítalo ve vnitropolitické krizi revoluce a Američané se stále zdráhali vstoupit do války a narušit rovnováhu válčících stran.³⁰ Ale ani jedna z mocností nechtěla v bojích přestat a tak konflikt pokračoval dál, až do 11. listopadu roku 1918, kdy na všech frontách zavládl klid zbraním a příměří. Během války se krom papežových provolávání k evropským státům, aby válku zastavili, se Benedikt XV. a Vatikán angažoval v humanitární pomoci obyvatelstvu postiženého válkou a v poskytování útechy těmto lidem, což určitě nižším a středním společenským vrstvám ukázalo světlou tvář katolické církve.³¹

Po konci první světové války v Evropě, nastává, mnoho změn, hlavní z nich je rozklad některých mocenských států, které určovaly vývoj Evropy po staletí, rozpad nastává ve jménu nacionalismu a národního sebeurčení jednotlivých zemí, které byly součástí velkých monarchií. Zaniká Rakousko-Uhersko, Německá říše je okleštěná o několik svých území a mírovou smlouvou se z ní stává Výmarská republika. Ačkoliv ani jedna strana z Trojspolku

²⁶ GELMI, Josef. *Papežové: Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha: Mladá fronta, 1994, s. 252. ISBN 80-204-0457-0.

²⁷ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945.* Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 25 – 26. ISBN 978-80-7553668-6.

²⁸ GELMI, Josef. *Papežové: Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha: Mladá fronta, 1994, s. 252. ISBN 80-204-0457-0.

²⁹ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945.* Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 29. ISBN 978-80-7553668-6.

³⁰ CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* Praha: BB/art, 2008, s. 63 – 64. ISBN 978-80-7381-311-6.

³¹ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945.* Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 29. ISBN 978-80-7553668-6.

nebyla poražena v pravém slova smyslu,³² ve Versailleském mírovém systému byla německá strana donucena k velkým ústupkům, vůči vítězům, což německou společnost dosti znechutilo a už v prvním okamžiku po konci války, Němci cítili značnou hořkost a potupu ze strany vítězů.³³ Ani papežovi se nové poválečné uspořádání nelíbilo, avšak k mezinárodním mírovým jednáním nebyl připuštěn a oficiálně do nich promlouvat nemohl, církve se však svými neoficiálními styky a kontakty snažila zapojit do poválečného uspořádání tak, aby Evropou zavládl náboženský mír.³⁴

2.2 Náboženská tvář Hitlera a jeho strany

Po konci první světové války se Německo nalézá v krizi jak hospodářské, tak společenské. Celková sociální nespokojenost v poválečném prostředí dala vzniku radikálním hnutím, které často přicházely s rychlými návrhy řešení politické krize. Národní socialismus, jakožto jedno z těchto hnutí, vedle nichž se snažili prosadit i komunisté, mělo jednoduché, ale za to razantní ideje, co je pro národ nejdůležitější, byly jimi nacionalismus, národ byl základem všeho a vše muselo být podřízeno pro dobro národa, z čehož vychází další idea, kterou je rasismus. Pokud nadřazujeme národ a jeho zájmy, nad zájmy všeho ostatního, pak je důležité, abychom ostatní rasy, které nejsou součástí našeho národa, kategoricky odmítali, jako méně cenné a náš národ, nebo naši rasu stavěli nad jejich zájmy a dobro a na jiný národ, nebo rasu celkově.³⁵ Národ a jeho společnost, musela být sjednocená a navzájem spolupracovat, proto se národní socialismus snaží oslovit co nejvíce jedinců ve společnosti, aby jejich myšlenky oslovili co nejvíce obyčejných Němců, kteří by se pod těmito idejemi sjednotili v boji za společný cíl, jímž je vybudování silného národa a povznesení germánské rasy.³⁶ Nejefektivnějším způsobem, jak společnost přesvědčit o smysluplnosti těchto dogmat,

³² Německé jednotky se stále nacházely na francouzském a belgickém území, hlavními důvody uzavření míru byla celková vyčerpanost válčících stran, bortící se ekonomika, způsobená válkou a celková nechuť obyvatelstva, aby válka pokračovala.

³³ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945..* Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 30. ISBN 978-80-7553668-6.

³⁴ Tamtéž, s. 30

³⁵ Tamtéž, s. 31.

³⁶ PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu.* s. 35. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-811-2.

je pomocí propagandy, kde lze své myšlenky ukázat v „pravém slova smyslu“ a své příznivce tak utvrdit, ve správnosti boje za tuto věc.³⁷

Důležitý byl rovněž Hitlerův přístup k náboženským otázkám, jelikož, aby uspěl, nutně potřeboval získat voličské hlasy bavorských katolíků a zároveň i pruských protestantů, proto bylo v rámci kampaně jeho politické strany, svoboda vyznání, samozřejmě pokud svými myšlenkami, nebo aktivitami nikterak neohrožovali Hitlera, nebo NSDAP, jelikož strana nacionálních socialistů, měla sjednocovat všechny Němce, bez ohledu na to, s jakým křesťanským směrem sympatizovali.³⁸ Hitler proto nutně musel alespoň na povrch s křesťanstvím sympatizovat, i když jeho soukromý postoj vůči křesťanství byl zcela odlišný, ve svých proslovech k masám, se sice často odkazoval na Ježíše Krista, dovolával se prozřetelnosti, ale ve svých myšlenkách viděl křesťanství pouze jako úspěšnou politickou instituci, která po dvě tisíciletí dokázala kontrolovat své členy.³⁹ Ve skutečnosti by se dalo říci, že Hitler křesťanstvím pohrdal, na katolickou církev i ostatní instituce nahlížel jako na organizace, které odvracejí obyčejného člověka od národního socialismu ke své víře, zároveň ale věděl, že je nutné své osobní názory utlumit, právě aby získal podporu věřících.⁴⁰

Hitler během projevu v Mnichově roku 1922 vyslovil vlastní myšlenky a názory související s křesťanskou vírou, představil zde Ježíše Krista, jako samotářského hrdinu, který nenáviděl židy a teologicky se s nimi snažil bojovat, aby Země zbavil jejich přítomnosti. Židovská víra a židé zde byli představeni jako parazité, kteří jsou nepřátelé lidstva, a smyslem jejich bytí na světě je, aby vše ovládli a zničili civilizaci. Proto je nutné, aby se společnost sjednotila pod záštitou národního socialismu, který měl za úkol sjednotit všechny árijce v německém národě, osvobodit Německo od židovského moru a vést svůj národ ke svobodě a zachránit civilizaci.⁴¹ Celý jeho výstup lze považovat pouze za jakousi masku, kterou se Hitler a jeho strana prezentovali na veřejnosti, situace v soukromí byla však zcela odlišná. Hitler byl pokřtěným katolíkem, což bylo všeobecně známým faktem, ke kterému se on sám hlásil, jeho příslušnost ke katolické církvi budila naděje, že Hitler bude s církví spolupracovat.⁴² Hitler i

³⁷ ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2. vyd. Přeložil Jana FRAŇKOVÁ. Praha: OIKOYMENH, 2013. Knihovna novověké tradice a současnosti, s. 91. ISBN 978-80-7298-483-1.

³⁸ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 478. ISBN 80-85959-41-0.

³⁹ HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Přeložil Slavomír MICHALČÍK. Praha: Naše vojsko, 2016, s. 188 – 190. ISBN 978-80-206-1595-4.

⁴⁰ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 142 – 143. ISBN 978-80-7553668-6.

⁴¹ Tamtéž, s. 142 – 143.

⁴² GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Str. 14 – 15. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-54-1.

NSDAP se hlásili ke křesťanským hodnotám, ale v rámci tzv. pozitivního křesťanství, jenž byl obsažen v nacistickém programu, který nebazíroval na příslušnost k určité církvi, ale lpěl na příslušnost ke křesťanství. V programu strany byl tento pojem pozitivní křesťanství zastoupen požadavkem na svobodu církevního vyznání.⁴³ Adolf Hitler však ve svém soukromí a zcela nepokrytě katolickou církev spíše nenáviděl, ale na veřejnosti jí vyjadřoval vstřícnost a sympatie.⁴⁴ Těžko říct, zda ve svých plánech nacisté skutečně spatřovali naplnění křesťanství, nebo zda křesťanskou víru používali jako zástěrku k ospravedlnění a legitimaci svých myšlenek a činů.

Hitler se během svých předvolebních kampaních a veřejných projevech prezentoval, jako zastánce katolicismu, jelikož v něm a v protestantském proudu spatřoval hlavní směry, které měly zachovat nacionální stránku německého národa. Pozdější německý kancléř a vůdce, směřem ke svatému stolci učinil mnoho slibů, aby získal jejich podporu, avšak své sliby zřejmě nikdy neplánoval splnit. Zde proto lze spatřovat jakousi dvojitou tvář nacismu, kdy na jedné straně, veřejně, vystupuje jako sympatizant, který je k víře vstřícný, bere jí jako podstatu německého nacionalismu a slibuje její podporu a na druhé straně, soukromé, víru chápe jako ideologického nepřítele, křesťanství vidí jako pokračování židovství, které nenávidí a chce jej zničit, jelikož odvádí lidi od národního socialismu, ale nemůže proti ní veřejně vystoupit, jelikož potřebuje i podporu věřících.⁴⁵ Proto byl pro nacisty přístup ke katolické církvi nebezpečný, jelikož svým programem nechtěli s církví přijít do konfliktu, ani odradit potencionální voliče z řad věřících. Proto se v choulostivých otázkách a tématech, ve kterých se NSDAP, mohla s církví rozcházet, raději přímé konfrontaci spíše vyhýbala a na témata se snažila reagovat umírněněji, nebo hodně obecně.⁴⁶

Nacismus se svými různými rituály a zobrazováním snažil vytvořit dojem jakéhosi nového náboženství, zde proto lze můžeme mluvit o nacizmu, jako o sekulárním náboženství. Nacisté po svém nástupu k moci v roce 1933 zavedli několik nových nacistických svátků a tradic, rádi při různých obřadech a svých proklamačních pochodech využívali ohně a

⁴³ KOEHNE, Samuel. Nazism and Religion: The Problem of "Positive Christianity". Str. 28 – 32. *Australian Journal of Politics & History* [online]. 2014, **60**(1), 28-42 [cit. 2023-04-13]. ISSN 00049522. Dostupné z: doi:10.1111/ajph.12043

Program NSDAP: [online]. [cit. 2023-04-13]. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/program-nsdap-24-2-1920/>

⁴⁴ GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Str. 14 – 15. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-5

⁴⁵ Tamtéž, Str. 14 – 15.

⁴⁶ Program NSDAP: [online]. [cit. 2023-04-13]. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/program-nsdap-24-2-1920/>

pochodní, které měli zapůsobit a zaujmout obecnost a vyvolat jakýsi mysticismus.⁴⁷ Symbolika představovala důležitou část, nacisté hojně využívali runových znaků a písma, kterých užívalo spousta německých jednotek. Rovněž se při obřadech hojně využívali různé pohanské zvyky, které zřejmě měli navazovat na rasový původ Germánů. Hitler sám se často nechával vyobrazovat na svých portrétech co nejvíce majestátně, což na člověka mělo vyvolat dojem, že je zde z vyššího poslání, což mělo působit, že on je zde z nějakého důvodu, má poslání, mělo to vzbuzovat dojem, že jeho seslání bylo zásahem prozřetelnosti, o které často mluvil. Vůdce chtěl nepochybně působit dojmem, že právě on je Němcům seslán, aby jejich zem vyvedl z katastrofy do blahobytu, často působil dojmem jakéhosi nového mesiáše, který měl ztělesňovat ideál dokonalého germánského člověka, který spasí národ a vyvede ho z bídy až do utopického ráje, kterým se měla Třetí říše stát.⁴⁸ K umocnění proklamace nacizmu jako něčeho nadpřirozeného, nadřazeného, něčeho s vyšším posláním, jak tradičně totalitní ideologie chtějí působit, nepochybně sloužili i díla nacistického ideologa Alfreda Rosenbera a filozofa Ernsta Bergmanna.

Rosenbergova kniha *Mýtus o 20. století*, popírala židovský původ Ježíše a předzvěstovala zánik křesťanství, který povede k zrození nového člověka, jehož podstatou se stane jeho krev a příslušnost k rase.⁴⁹ Rosenberg ve svém díle nastínil své myšlenky a úvahy, které vzal národní socialismus za své. Do centra všeho postavil rasovou otázku, na kterou vše navazovalo, nebo vycházelo. Podle jeho teorie má být římskokatolická církev přežitkem rozpadlé římské civilizace a příslušníci jiných než nordických ras odpadlíky a jakýmisi ztracenci, kteří po rozpadu Římské říše nemají domova. Naprosto tomu považoval nordickou rasu a Germány za rasu nadřazenou, která by měla obnovit svou suverenitu, zbavit se přežití římskokatolické církve a převzít opět nadvládu nad ostatními rasami, které jsou té germánské podřízeny.⁵⁰ Novodobé uspořádání Evropy považoval za chaos ras, kterému musí dát Němci, jakožto rasa nadřazená nový řád.⁵¹

⁴⁷ BABÍK, MILAN. NAZISM AS A SECULAR RELIGION. *History and Theory* [online]. 2006, 45(3), 375-396 [cit. 2023-04-13], s. 379 – 388. ISSN 0018-2656. Dostupné z: doi:10.1111/j.1468-2303.2006.00372.x

⁴⁸ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 450. ISBN 80-85959-41-0.

CONWAY, John S. *The Nazi persecution of the churches, 1933-1945*. Regent College Publishing, 1997, s. 142 – 148.

⁴⁹ HARRIGAN, William M. *Nazi Germany and the Holy See, 1933-1936: The Historical Background of Mit brennender Sorge*. *The Catholic Historical Review*, 1961, 47.2: 164-198, s. 176. ISSN 0008-8080.

⁵⁰ GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství: intelektuální historie*. Přeložil Jana OGROCKÁ, přeložil Jiří OGROCKÝ. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 267 – 269. ISBN 978-80-7325-361-5.

Bergmann ve své knize Německá národní církev, zase představil myšlenku, že církev by neměla být řízena centralisticky z Vatikánu, ale měla by vzniknout národní církev s národním cítěním, která by na Římu byla zcela nezávislá. Katolicismus v knize obviňoval z opovrhování nadřazenou rasou a jeho myšlenky rovnosti mezi rasami považoval za nepřijatelné.⁵²

2.3 Náboženské poměry v Německu a jeho jednotlivých státech

Na počátku 30. letech 19. století v Německu nastal náboženský „převrat“, kdy jinak tradiční, obrovská převaha protestantského luteránství u většiny obyvatelstva, se přeměnila na vyrovnanější poměr z pohledu katolického vyznání víry. Výmarská republika byla rozdělena do 25 diecézí, ve kterých se dohromady nacházelo kolem 23 milionů katolíků, což je téměř 35% obyvatel Německa.⁵³

Tuto změnu uzpůsobila především činnost katolické církve a její větší angažovanost, která přilákala nové věřící, nebo dokázala aktivizovat doposud méně zapojené členy své církve. Církev pomocí svých kázání a své pastorační péče, spojené s dalším prohlubováním náboženského života a současně zapojováním obyvatelstva do různých nábožensky kulturně společenských aktivit, úspěšně přilákala nové zástupy do svých řad. Jako i jiné církve dokázala využít i dalších zbraní v boji za šíření své působnosti, konala spoustu různých seminářů a konferencí pro veřejnost, zintenzivnila se síla katolického tisku, který začalo odebírat více a více čtenářů a na síle nabývaly i politické subjekty, jejichž základem byla, nebo se alespoň odrážela idea katolicismu.⁵⁴ Rovněž vznikaly, nebo nabíraly na síle jakási občanská sdružení sdružující katolíky, mezi nejznámější patřily např. Lidový spolek pro katolické Německo, Německý katolický ženský spolek, nebo i německá Katolická akce, která byla později jednou ze silnějších opozičních protivah nacistické straně.⁵⁵ Toto sdružení a jeho členové se zavázali ke čtyřem hlavním povinnostem: oddanost papeži, studiu náboženství, žít

ROSENBERG, Alfred. *Der Mythos des 20. Jahrhunderts: eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit*. Hoheneichen-verlag, 1942, s. 55 – 56, 567, 636.

⁵¹ Tamtéž, s. 55 – 56, 567, 636.

⁵² GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Praha: Deus, 2008, s. 56. ISBN 978-80-87087-54-1.

⁵³ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 483. ISBN 80-85959-41-0.

⁵⁴ Tamtéž, s. 483.

⁵⁵ CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII*. Praha: BB/art, 2008, s. 104. ISBN 978-80-7381-311-6.

život podle křesťanských pravidel a charitní pomoci a spolupráci. Organizace a její fungování nebyla cílena, aby se stala aktivním politickým hnutím, avšak nacisté v ní spatřovali příliš autonomní stranu, která byla ovládána Vatikánem a tudíž i problém možného odporu při přeměně a přestavbě společnosti a země, která se měla stát totalitní.⁵⁶

Mezi spolkové země s největší koncentrací katolického obyvatelstva v Německu patřily: Bavorsko, kde téměř 70% obyvatelstva tvořili katolíci, Bádensko se skoro 60% katolickou převahou, Prusko, Württenbersko a Hesensko, kde se pohybovalo kolem 30% obyvatelstva katolického vyznání v každé jednotlivé zemi. Po konci první světové války a nastolení Výmarské republiky bylo potřeba zrevidovat i vztah poválečné země se Svatým stolicem, diplomacie probíhající v letech 1920 až 1933, úspěšně vyústila v podpisy konkordátů s jednotlivými zeměmi Německa. Největší zájem na obnovení spolupráce s Vatikánem jevíly země s největší katolickou základnou v zemi, Bavorsko jako první již roku 1924 podepsalo konkordát, následovalo jej Prusko, které podepsalo roku 1929 a Bádensko roku 1933.⁵⁷ Papežská strana a její apoštolský nuncius v zemi Pacelli, který později zastával papežský úřad, jako Pius XII. (1939 – 1958), očekávali, že jednání s jednotlivými zeměmi budou rychlejší a vyústí tak v nějaký konkrétní závěr, problémem při jednáních se stalo několik bodů konkordátu, na kterých se ale ve finále obě strany po menších kompromisech shodly.⁵⁸ Po dosažení konkordátu s Pruskem byl Pacelli papežem povolán do Říma, kde byl roku 1929 jmenován kardinálem a roku následujícího se stal státním sekretářem. Pacelliho diplomatickou práci velice oceňoval nejen papež, ale i prezident Paul von Hindenburg, který na Pacelliho osobu pronesl chválu a jeho práci ocenil.⁵⁹ Pacelli byl na pozici apoštolského nuncia nahrazen Cesarem Orsenigem, který post oficiálně zaujal roku 1930. Pacelli ještě před koncem jeho působení začal připravovat konkordát s Bádenskem, zde se situace zasekla na odporu freiburského arcibiskupa Karla Fritze, který nebyl příznivcem Pacelliho a jeho politiky uzavírání konkordátů. Cestu k podepsání konkordátu přinesla až změna na postu

⁵⁶ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. V Praze: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018, s. 40. ISBN 978-80-7553-523-8.

CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII*. Praha: BB/art, 2008, s. 104. ISBN 978-80-7381-311-6.

⁵⁷ KENT, Peter: *The only Cold War of Pope Pius XII: The Roman Catholic Church, and the division of of Evrope, 1943-1950*, s. 23.

⁵⁸ BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 93. ISBN 978-80-86907-60-4.

⁵⁹ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 75. ISBN 978-80-7553668-6.

CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII*. Praha: BB/art, 2008, s. 102. ISBN 978-80-7381-311-6.

arcibiskupa, když roku 1931 Karl Fritz zemřel. Pacelli na uvolněné místo dosadil Conrada Gröbera. Nový arcibiskup pak soustavným vyvíjením nátlaku na bádenskou vládu, aby konkordát podepsala co nejdříve, dosáhl úspěchu, dne 12. října 1933 byl konkordát konečně podepsán zástupci církve i vlády.⁶⁰

2.4 Převzetí moci nacisty a totalitarizace Německa

Roku 1930 padla dosavadní německá vláda, která působila od roku 1928, proto se 14. září konaly parlamentní volby, které dosáhly vysoké účasti přes 80%. Vítězem voleb se stali sociální demokraté, avšak hned na druhém místě skončila Hitlerova NSDAP, která získala 18,3% hlasů a 107 míst ve sněmovně.⁶¹ Výsledky voleb potvrdily prohlubující se krizi v Německu, kdy stoupala nezaměstnanost, obyvatelstvo chudlo a vše podtrhávaly pro Německo neúnosné válečné reparační, díky těmto jevům se společnost značně radikalizovala, což dalo vzestupu nejen Hitlerovi a jeho straně, ale rovněž i komunistům, kteří ve volbách získali 13% a skončili tak na třetím místě hned za NSDAP.⁶² Nacistům nevzrostla pouze jejich voličská základna, ale i počet jejich členů, enormně vzrostl, v roce 1929 strana čítala kolem 12 000 členů, ale již roku 1930 NSDAP sdružovala kolem 300 000 lidí, roku 1932 to bylo už 800 000, strach nahánějící je i počet mužů, kteří tvořili úderné oddíly SA, něco kolem půl milionu ozbrojené jednotky NSDAP.⁶³

O úspěchu nacistů podal zprávu do Vatikánu apoštolský nuncius Cesar Orsenigo, ve kterém NSDAP charakterizoval jako silně nacionální a antisovětskou, její program popsal jako ne příliš důvěryhodný, ale stranu samotnou označil za vstřícnou k náboženství, vzhledem k tomu, že do řad národních socialistů vstupují jak katolíci, tak i protestanti.⁶⁴ Zprávu o nacistické euforii, způsobené výsledkem voleb zaslal rovněž mnichovský nuncius Alberto Vassallo di Torregrossa, který upozornil na obrovský vzestup strany, který proběhl v krátkém časovém intervalu a po volbách se tento růst ještě umocnil. Rovněž můžeme v jeho zprávě zpozorovat úžas, nebo alespoň menší pozastavení, nad pestrostí členské základny strany, kde

⁶⁰ CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* Praha: BB/art, 2008, s. 114. ISBN 978-80-7381-311-6.

⁶¹ KERSHAW, Ian. *Hitler: 1836-1945.* Praha: Argo, 2004. Ecce homo, s. 317. ISBN 80-7203-581-9.

⁶² JOHNSON, Paul. *Dějiny dvacátého století.* Praha: Rozmluvy, 1991, s. 278 – 280. ISBN 80-85336-07-3.

⁶³ KERSHAW, Ian. *Hitler: 1836-1945.* Praha: Argo, 2004. Ecce homo, s. 303 - 306. ISBN 80-7203-581-9.

JOHNSON, Paul. *Dějiny dvacátého století.* Praha: Rozmluvy, 1991, s. 278 – 280. ISBN 80-85336-07-3.

⁶⁴ BESIÉ, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo.* Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 112 - 124. ISBN 978-80-86907-60-4.

se střetávali, jak sám Torregrossa popisuje, lidé různých ekonomických tříd, různého vyznání, jak katolíci, tak i protestanti, ale jsou zde zastoupeni i ateisté, rovněž zde nalezneme továrníky, statkáře, dělníky, socialisty a další masy lidí, kteří jsou vyčerpáni politikou, která je uvrhla do stavu bídy a krize a věří v Hitlera a jeho radikální řešení krize.⁶⁵ Kriticky zhodnotil nacismus Mohučský vikář Philipp Jacobs Mayer, který ideály nacismu označil za protichůdné ideálům křesťanství, jeho výrok tvrdě odsoudil Orseniga, který v tomto jeho krku spatřoval potencionální ohrožení vztahů mezi nacisty a církví a možný odliv věřících, kteří byli zároveň členy strany.⁶⁶ Tato situace poukazuje, že uvnitř církve docházel k napětí a názorovému rozkolu mezi jejími jednotlivými představiteli, kteří na národní socialismus měli protichůdné názory.⁶⁷ Vatikánská diplomacie, se rozhodla výrazně nezakročít, aby v celé situaci nezvýšil napětí, aktivně se proto rozhodli zakročít tři biskupové, kteří ve svém prohlášení varovali věřící před zkáznými myšlenkami nacizmu a rovněž jim zakazovalo účast ve straně, nebo jen spolupráci s ní.⁶⁸

Nacisté tvrdý postup církve neočekávali, Hitler se však namísto rázné odvety rozhodl pro vstřícnější odpověď, která neměla za cíl reálný smír nacizmu a katolictví, ale měla vzbudit přesvědčení, že katolická církev není pro nacisty nepřitelem a měla tak zlepšit představy církve o NSDAP.⁶⁹ Hitler proto téměř ihned vyslal do Říma Hermanna Göringa, aby zde jednal o nápravě a zlepšení vztahů mezi oběma stranami. Göring při jednáních vyjádřil některé své pochybnosti, ohledně přehnané biskupské reakce na celou situaci a názaru na NSDAP, rovněž si ztěžoval na politiku strany Centrum a jejího předsedy. Ve snaze uklidnit a naklonit si vatikánskou stranu Göring řekl, že jeho strana uznává autoritu Boží a její rasové zákony jsou slučitelné s církevním učením.⁷⁰ Církevní nejvyšší hodnostáři se tak nacházeli nad názorovou propastí, na jedné straně to byl sám papež Pius XI., který zastával názor

⁶⁵ ŠMÍD, Marek. *Vatíkán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 79 – 80. ISBN 978-80-7553668-6.

⁶⁶ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 484. ISBN 80-85959-41-0.

⁶⁷ Kritiku nacisté obdrželi i od několika zástupců říšského sněmu, kteří byli katolíky, jeden z nich Karl Trossmann nacismus a Hitlera otevřeně kritizoval ve své knize Hitler a Řím, kde nacisty označil za radikály, jejichž cílem je totalitarizme Německa a rozpoutání nejhroživější války v dějinách.

⁶⁸ CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* Praha: BB/art, 2008, s. 107. ISBN 978-80-7381-311-6.

Biskupové se v jejich prohlášení odvolávali na encykliku Čtyřicátého roku, ve které se papež snažil snížit celkové napětí ve společnosti, která se nacházela v hospodářské krizi a vyzýval k sociálnímu míru a solidaritě napříč společností a odsuzoval Třídní boj.

MARTINKOVÁ, Ludmila. *Sociální encykliky : 1891-1991*. 1. vyd. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1996, s. 90.

⁶⁹ BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 135. ISBN 978-80-86907-60-4.

⁷⁰ Tamtéž, s. 133-134.

obezřetnosti vůči nacistům a tiše podporoval postoj biskupů a jejich prohlášení, na straně druhé se nacházel Pacelli a Orsinigo, kteří zastávali názor, že by v Německu, mělo dojít ke smíření církve a NSDAP a spolupráci Centra s nacisty, kteří podle jejich názoru měli vytvořit koaliční pravicovou vládu, která by dokázala být dostatečnou obranou proti komunistům. Jejich názorům však oponoval Heinrich Brüning, Německý kancléř, který byl členem Centra. Pacelliho a Orseniga Brüning osočoval, že vytváří přílišný vnitřní nátlak na už tak chabou vnitropolitickou situaci v Německu, německý kancléř navíc odmítal Pacelliho politiku uzavírání konkordátů, ve které spatřoval nebezpečí dalšího zbytečného rozkolu v zemi, kterou by mohl konkordát vyvolat u protestantů.⁷¹ Vatikán a jeho vyslanec v Berlíně Orsenigo nejspíše v nacistické straně spatřovali protiváhu komunistům, jejichž politický vzestup, nebo dokonce i potencionální převzetí moci v Německu byla pro Vatikánskou diplomacii nepřijatelná, kvůli přístupu komunismu k náboženství.⁷²

Velký politický vzestup nacistů se odrazil i v prezidentských volbách v roce 1932, kdy byl Hitler sice poražen stávajícím prezidentem Paulem von Hindenburgem, ale i tak obdržel v prvním kole, kolem 30% hlasů, v kole druhém 36%, Hitlera v obou kolech volilo přes 13 milionů Němců.⁷³ Nacisté sice prezidentský post nezískali, ale zaznamenali důležité vítězství, když ve volbách do říšského sněmu v roce 1932, jasně triumfovali a stali se nejsilnější politickou stranou v zemi, již před volbami měli němečtí katolíci zákaz vstupovat do strany a hlasovat pro stranu v parlamentních volbách, což bylo usnesením biskupské konference, konané ve Fludě.⁷⁴ Po vítězném tažení ve volbách němečtí biskupové, kteří nacismus kritizovali, zopakovali svou kritiku a program strany opětovně označil za nabídku falešné spásy a vylučoval jakoukoli možnost smíření katolicismu s programem a myšlenkami nacistů.⁷⁵

⁷¹ Tamtéž, s. 136-138.

CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* Praha: BB/art, 2008, s. 117 – 120. ISBN 978-80-7381-311-6.

⁷² Orsenigo ve své správě popsal, jak se komunisté snaží poštvat obyvatele vůči katolické církvi a rozšiřovali pomluvy o velkém církevním majetku, který církev neustále kumuluje, zatímco dělnickou třídu sužuje krize. Tyto zprávy i praktiky komunistů v Sovětském svazu zřejmě vedly Vatikán k domněnce, že bude lepší spolupracovat s nacisty, kteří se tváří vůči katolicismu vstřícně.

BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo.* Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 139. ISBN 978-80-86907-60-4.

⁷³ MÜLLER, Helmut M., Hanna VOLLRATH a Karl-Friedrich KRIEGER. *Dějiny Německa.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. Dějiny států, s. 257. ISBN 80-7106-125-5.

⁷⁴ HARRIGAN, William M. *Nazi Germany and the Holy See, 1933-1936: The Historical Background of Mit brennender Sorge.* The Catholic Historical Review, 1961, 47.2: 164-198, s. 166. ISSN 0008-8080.

⁷⁵ CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* Praha: BB/art, 2008, s. 123. ISBN 978-80-7381-311-6.

Nacisté i přes to, že se stali vítězi voleb, nedokázali, nebo spíše nechtěli sestavit koaliční vládu. Po volbách sice proběhla mezi NSDAP a Centrem jednání, která však neměla úspěch. Hitlerova strana se tak zasekla na mrtvém bodu, východiskem z této patové situace se stala významná osobnost, která se objevila na politickém poli, Franz von Papen a jeho polo úřednická vláda, která sice trvala pouze od června 1932 do prosince téhož roku. Von Papen byl bývalým členem Centra⁷⁶ a měl blízké vztahy s Orsenigem, ale rovněž viděl v Hitlerovi zřejmě skutečnou možnost, jak v Německu překonat krizi a vrátit ho zpět mezi evropskou elitu.⁷⁷ Politická situace v zemi byla skutečně napjatá, Papenově vládě byla 12. září 1932 vyslovena nedůvěra a kancléř svolal nové volby, které s opravdu minimální ztrátou oproti předchozím volbám vyhráli opět nacisté. Adolf Hitler však nadále odmítal participaci NSDAP v koalici a současný prezident Hindenburg, který Hitlera neměl příliš v lásce, ho odmítal jmenovat kancléřem. Rozhodujícím faktorem se stal právě Papen, který Hindenburga přesvědčoval o Hitlerových kvalitách, jeho rozhodnosti a prezidentovi představil svou domněnku, že Hitlerova radikalizace se zmírní, pokud se nacisté budou participovat ve vládě. Výsledkem pro Hindenburga nepochybně velmi obtížných jednáních bylo pro Hitlera velmi vstřícné, když byl 30. ledna 1933 opravdu jmenován říšským kancléřem.⁷⁸

Nástup Hitlera do úřadu kancléře v Německu předznamenal nejen konec komunistů v zemi, ale hlavně nástup tvrdé totality. Takřka nabitou zbraň dostali nacisté do ruky, když vypukl požár říšského sněmu dne 27. února roku 1933. Okamžitou reakcí na požár bylo vydání Dekretu o požáru říšského sněmu, který vydal prezident Hindenburg, dekret značně zasáhl do lidských práv. Hitler s Goebbelsem požáru využili k vypořádání se s komunisty, které ze zapálení sněmu obvinili.⁷⁹ Komunisté byli později zbaveni všech svých 81 mandátů v *reichstagu* a komunistická strana zakázána. Požár sněmu NSDAP skvěle využila ve své volební kampani před březnovými volbami. 5. března se odehrály další volby i přes další posílení nacistů se jim nepodařilo dosáhnout většiny ve sněmu, což by jim umožnilo legalizovat cokoliv, ale i přesto NSDAP získala neuvěřitelných 288 křesel z 647.⁸⁰ Ihned 23. března následoval „Zákon pro nápravu nouze občanů a národa“, neboli zmocňovací zákon, který nacistům dal legální cestou volnou ruku k totalitarizaci.⁸¹ Zmocňovací zákon vložil do

⁷⁶ Franz von Papen byl za přijetí předsednictví v úřednické vládě ze strany vyloučen.

⁷⁷ ZITELMANN, Rainer. *Adolf Hitler a jeho cesta k moci*. Praha: V.P.K., 1993, s. 58 – 59. ISBN 80-85622-27-0.

⁷⁸ BESIÉR, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 150. ISBN 978-80-86907-60-4.

⁷⁹ ZITELMANN, Rainer. *Adolf Hitler a jeho cesta k moci*. Praha: V.P.K., 1993, s. 61. ISBN 80-85622-27-0.

⁸⁰ STEFFAHN, Harald. *Hitler*. Přeložil Petr OPRŠAL. Olomouc: Votobia, 1996. Malé monografie (Votobia), s. 98 – 99. ISBN 80-85885-27-1.

⁸¹ ZITELMANN, Rainer. *Adolf Hitler a jeho cesta k moci*. Praha: V.P.K., 1993, s. 61. ISBN 80-85622-27-0.

rukou Adolfa Hitlera výjimečné pravomoci a umožnil vládě přijímat zákony, bez schválení říšského sněmu na dobu 4 let. Hitler při apelu na přijetí zákona zdůrazňoval podstatu společenských a také křesťanských hodnot, které je třeba ctít a uchovávat.⁸² Nutno podotknout, že zmocňovací zákon byl přijat legální cestou, kdy se tak vlastně politické subjekty samy odsoudili k zániku, ale nacisté na jednotlivé strany a jejich členy vyvíjeli značný nátlak, odstraňovali své politické odpůrce a konkurenty, tudíž legální cestou přijatý zákon byl přijat za pomoci nelegálně využívaných prostředků, jako bylo zastrašování a vyhrožování. Tradiční katolická strana Centrum rovněž hlasovala pro přijetí, i přes to, že většina členů strany se zákonem nesouhlasila a viděla v něm zkázu pro demokratické zřízení, ale buď byli nacisty zastrašováni, nebo v podvolení se NSDAP spatřovali výhodnost pro stranu do budoucna.⁸³ Postupně si tak Adolf Hitler dokázal uzurpovat veškerou politickou moc v zemi, kde nastala vláda jedné strany, což je pro totalitní režimy zcela typickým rysem.

2.5 Sekularizace náboženství v Německu

Nacismus se snažil interpretovat svůj program, jako jakési pokračování, nebo navázání na křesťanství, které mělo být naplněno novou podstatou založenou na rasové identitě a čistotě krve, které sám Hitler definoval pojmem pozitivní křesťanství, tento nový křesťanský přístup sice nijak blíže nedefinoval, ale vždy ho ve své rétorice dokázal dobře využít a v případě potřeby o jím svá dogmata podepřít.⁸⁴ V této pseudokontinuitě se snažil uklidnit rozruch a názorovou rozepři, který nacistická strana budila v řadách církve, jejíž někteří činitelé se k nacizmu a jeho výkladu křesťanství stavěli značně kriticky.⁸⁵ Na druhé straně v nacistickém programu církev mohla spatřovat i jakousi obranou bariéru a přítele v boji proti komunismu, který ke křesťanství a církvím neskrýval otevřené nepřátelství.⁸⁶

⁸² FRANZEN, August, Roland FRÖHLICH a Bedřich SMĚKAL. *Malé dějiny církve*. 3., dopl. a rozš. vyd. Přeložil Marta RYNEŠOVÁ. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. Studium (Karmelitánské nakladatelství), s. 286. ISBN 80-7195-082-3.

⁸³ CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* Praha: BB/art, 2008, s. 130. ISBN 978-80-7381-311-6.

⁸⁴ KOEHNE, Samuel. Nazism and Religion: The Problem of "Positive Christianity". *Australian Journal of Politics & History* [online]. 2014, 60(1), 28-42 [cit. 2023-04-13], s. 29 – 32. ISSN 00049522. Dostupné z: doi:10.1111/ajph.12043

⁸⁵ BABÍK, MILAN. NAZISM AS A SECULAR RELIGION. *History and Theory* [online]. 2006, 45(3), 375-396 [cit. 2023-04-13], s. 379 – 380. ISSN 0018-2656. Dostupné z: doi:10.1111/j.1468-2303.2006.00372.x

⁸⁶ CHENAUX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989): od Lenina k Janu Pavlu II.* V Praze: Rybka, 2012, s. 60. ISBN 978-80-87067-41-3.

Národní socialismus se již dokázal prezentovat, jako ideologie, která vyvede Německo z bídy a nouze, ale zapotřebí bylo, dle hlavního ideologa nacistů Alfreda Rosenberga, utišit i duchovní potřeby obyvatelstva.⁸⁷ Rosenberg se domníval, že lidé potřebují přítomnost náboženství, aby uspokojili své potřeby, jelikož náboženství poskytuje odpovědi na otázky vyššího smyslu a pátrá po samém smyslu bytí.⁸⁸ Národní socialismus a jeho víru v nadřazenost germánské rasy, která má vrátit světu řád postavil na místo první a tato nová víra měla vystřídat zastaralý římskokatolický centralismus, který byl pouhým přežitkem a sužovatelem německého národa.⁸⁹ Kristův kříž, symbol křesťanství, měl nyní nahradit nový posvátnější symbol, černá svastika užívaná NSDAP.⁹⁰ Rosenbergovo dílo, díla dalších nacistických myslitelů a program strany měl v obyvatelstvu probudit rasové uvědomění, na jehož základech se měla vystavět nová německá národní církev, která naváže jak na křesťanství, tak na staré germánské zvyky a náboženské tradice, jenž tvořili tento národ silným.⁹¹ Lidé by si měli uvědomit význačnost nordických předků a jejich hrdinských činů, které by měli uctívat a uchovávat na oslavu svého původu. Sám by pak ideál Němce měl cítit novou víru v národní socialismus, který se stal sekulárním náboženstvím a tento ideální příslušník germánské rasy měl být připraven, položit svůj život na oltář za boj pro ideály národního socialismu, jako jeho hrdinní germánští předci činili hrdinské skutky za boj proti ostatním rasám.⁹²

To se stalo podstatou nového německého náboženství zakládajícím na víře v národní socialismus. Člověk ve smyslu bytí měl spatřovat rasovou čistotu a čistotu krve. Smyslem jeho bytí bylo obnovit velikost a slávu nordických ras a navrácení řádu světu, kde probíhal chaos míšením ras a upuštěním od tradiční nadřazenosti germánské rasy, nad rasami ostatními. Ideál árijského Germána byl zobrazován jako bojovník za nacistické ideály, který

⁸⁷ GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství: intelektuální historie*. Přeložil Jana OGROCKÁ, přeložil Jiří OGROCKÝ. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 265. ISBN 978-80-7325-361-5.

⁸⁸ Tamtéž, s. 256

⁸⁹ Tamtéž, s. 265.

⁹⁰ Tamtéž, s. 270 – 272.

ROSENBERG, Alfred. *Der Mythos des 20. Jahrhunderts: eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit*. Hoheneichen-verlag, 1942, s. 21 – 23, 458, 688 – 699.

⁹¹ GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství: intelektuální historie*. Přeložil Jana OGROCKÁ, přeložil Jiří OGROCKÝ. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 271. ISBN 978-80-7325-361-5.

⁹² Tamtéž, s. 268 – 272.

je ochoten za tuto novou víru a myšlenky položit vlastní život, tak jako jeho germánští předci hrdinně umírali.⁹³

I přes Hitlerův křesťanský původ, lze jen těžko při kritickém pohledu nacismus hodnotit, jako ideologii ztotožňující se s křesťanskými ideály. Ale nepochybně zde byla nutnost udržet pohled na nacismus, jako na ideologii úzce spjatou s křesťanstvím a nikoli jako na nové náboženství, založené na čistotě krve a příslušnosti k rase a národu.⁹⁴ Ani katolická církev nemohla přehlížet projevy takového pseudonáboženství a publikaci děl od Rosenberga a Bergmana, jejichž obě díla skončili na vatikánském seznamu zakázaných knih. Svatý stolec se však neodvážil k otevřené kritice přímo Hitlera, kritika byla cílené spíše na hnutí, jelikož odsouzení samotného Hitlera, mohlo vést k politické roztržce se zemí, se kterou má Vatikán diplomatické styky a konkordát.⁹⁵ Katolická strana rovněž neskrývala ani obavu, co by se mohlo stát, pokud by proti NSDAP, nebo dokonce proti Hitlerovi vystoupila a obávala se rozsáhlé perzekuce církve v zemi. K jisté vstřícnosti církve vůči nacizmu můžeme přičíst i její opodstatněný strach z komunismu a lze jen zauvažovat, zda zde byl stále prostor pro to, aby se církev otevřeně vůči nacistické ideologii postavila, když doposud byla buď mlčenlivým posluchačem, nebo i občas tichým podporovatelem.

⁹³ Tamtéž, s. 268 – 272.

⁹⁴ CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* Praha: BB/art, 2008, s. 103. ISBN 978-80-7381-311-6.

⁹⁵ GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS.* Praha: Deus, 2008, s. 56. ISBN 978-80-87087-54-1.

3 Styky Vatikánu a nacistického Německa v období od roku 1933 do vypuknutí 2. světové války

3.1 Konkordát s Německem

Podepsání konkordátu mezi Vatikánem a Římem se stalo dalším důležitým krokem ve vztazích nacizmu a římskokatolické církve. Obě strany si od podepsání, slibovaly mnohá očekávání, že je konkordát sblíží, nacistickou radikálnost zmírní, naopak nacisté očekávali, že omezí, ne-li zcela vypudí katolický vliv na Německou politiku. Zástupci z řad Vatikánu rovněž očekávali, že se napjaté vztahy mezi státem a církví uklidní a katolicismus dokáže přežít období nacistické vlády a nacisté nijak katolíky a činnost jejich církve nebudou omezovat, nebo perzekuovat.⁹⁶ Na druhé straně šlo Adolfu Hitlerovi o dvě důležité věci, za první, aby nacistické Německo mělo smluvní vztah s katolickou církví, což jejich režim nepochybně na poli mezinárodní politiky legitimovalo a dodávalo jakousi prestiž, a za druhé, aby omezil politickou činnost církve a jejich hodnostářů.⁹⁷ Otázkou zůstává, zda vůbec mohl Vatikán, jednání o konkordátu odmítnout a zneprátnit si tak nacisty proti sobě, nejspíše z obavy možné perzekuce a naděje rovnocenného partnerství, jednání proběhla úspěšně.

Von Papen inicioval a zastupoval Německou stranu při jednáních o konkordátu, na druhé straně za Vatikán byl pověřen Pacelli, který byl zkušeným diplomatem a navíc své zkušenosti získal převážně při své misi v Německu a tamní politické prostředí a politiky dobře znal.⁹⁸ Němečtí biskupové se k jednání o podobě konkordátu dostali, až v závěrečných fázích, jelikož si Pacelli byl vědom, že by celé jednání mohli zdramatizovat a prodloužit, rovněž pro nacistické představitele byla neúčast německých biskupů výhodou, jelikož na rozdíl od Pacelliho si o nacistickém režimu, někteří z nich nedělali iluze a obávali se, že by mohl, vypuknout další, podobně jako tomu bylo za Bismarcka „*kulturkampf*“.⁹⁹ Jednání začala na přelomu března a dubna roku 1933, už od počátku se Hitler snažil vymocit si dominantní pozici a diktovat podmínky, chtěl, aby němečtí biskupové odvolali své negativní hodnocení nacizmu a aby strana Centrum podpořila NSDAP při schvalování zmocňovacího zákona, na oplátku však nabízel mnohé ústupky ve prospěch Vatikánu, které slibně vypadaly, ale Hitler

⁹⁶ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 444 - 446. ISBN 80-85959-41-0.

⁹⁷ LEWY, Guenter. *The Catholic Church and Nazi Germany*. Da Capo Press, 2009, s. 105 – 107.

⁹⁸ CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII.* Praha: BB/art, 2008, s. 128. ISBN 978-80-7381-311-6.

⁹⁹ Tamtéž, s. 128.

se zřejmě s jejich dodržováním netrápil.¹⁰⁰ Vatikánské straně se zamlouvala představa možné spolupráce Centra s nacisty, čímž by katolická strana v zemi získala velký vliv a oporu v ideologickém boji proti komunismu, proti kterým nacisté otevřeně bojovali.

První návrh konkordátu, předložený německou stranou však narazil na vatikánský odpor, církvi se nelíbil návrh odchodu kléru z politického života, právě v době, kdy z Německa chodilo mnoho stížností na pronásledování a omezování nepohodlných katolíků a katolických kněží.¹⁰¹ Hitler se římskokatolickou církev snažil ujist'ovat, že toto nejsou kroky proti církvi, ale pouze kroky k zajištění klidu v zemi a tyto protikatolické tendence přichází od radikálů, nikoliv od vedení strany. Hitler musel protikatolické útoky mírnit, pokud chtěl v jednáních pokračovat, což zcela nepochybně chtěl, jelikož v katolicismu spatřoval velkou potencionální politickou sílu, kterou si nesmí znepřátelit.¹⁰² Vatikán opět z pochopitelných důvodů nechtěl jít s nacisty do větší rozepry a zároveň v konkordátu viděl i možnost jakési právní ochrany katolicismu v zemi, která bude podložena právě konkordátem, tedy mezinárodní smlouvou.¹⁰³

Biskupská konference v Fludě byla s konkordátem a změnami v něm obeznámena, ač přes některé rozpory a rozdílnosti se většina shodla, že i přes ústupky, které musela učinit církevní strana, by konkordát Vatikán měl podepsat, jelikož právě v jeho podobě spatřovali smluvní závazek nacistů, že se nebudou vměšovat do náboženského života římsko katolické církve a v případě porušení tohoto závazku se s ním církev mohla bránit.¹⁰⁴ Tématem jednání se stal především článek, který je ve finální verzi dokumentu označen jako č. 32, který vylučuje politickou angažovanost duchovních a příslušníků řádů a zakazuje jim činnost v politických stranách.¹⁰⁵ Nakonec se však většina shodla, že je nutno učinit ústupky, díky kterým získají němečtí duchovní právně podloženou ochranu. Jednání o podpisu pokročila, když vicekancléř von Papen 28. června přicestoval do Říma, kde jednal s Pacellim o finalizaci dokumentu. Od 2. července byl dokument připravený, kdy s ním vyjádřil souhlas i papež Pius XI., ale do jednání zasáhl Hitler, který konkordátu přikládal velký význam a nechal ho prověřit právními experty a jeho podobu konzultoval s významnými představiteli a

¹⁰⁰ BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 164. ISBN 978-80-86907-60-4.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 165 – 168.

¹⁰² JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 446 - 450. ISBN 80-85959-41-0.

¹⁰³ LEWY, Guenter. *The Catholic Church and Nazi Germany*. Da Capo Press, 2009, s. 105 – 107.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 72 – 74.

¹⁰⁵ *Říšský konkordát* [online]. [cit. 2023-04-13]. Dostupné z: <https://www.musculus.cz/tj/017-Priloha-09-Konkordat-mezi-Vatikanem-a-Nemeckou-risi.pdf>

nacistickými ministry.¹⁰⁶ Hitler především kladl důraz, aby v konkordátu byly zaneseny jeho požadavky, kde chtěl depolitizaci kléru a oddělení náboženských a politických katolických sdružení.¹⁰⁷ Smlouva byla dne 8. července předběžně podepsána Pacellim a Papenem, ale Hitler následně text ještě upravil, čímž se jejich podpisy staly zbytečnými. Po provedených změnách a úpravách byla podoba konkordátu dne 14. června schválena říšskou vládou.¹⁰⁸ Na poslední chvíli se ozývaly hlasy nesouhlasu, pramenící z radikálních řad nacistické strany, jejich zástupcům se konkordátní politika a spolupráce NSDAP s církví nelíbila a snažila se podpisu zabránit, jelikož církve považovali za návaznost na židovskou tradici a překážkou k plnému rozvoji národního socialismu. Celou situaci ve straně musel uklidňovat až sám Hitler, který se tak Vatikánské straně jevil jako zastávce spolupráce s církví, což katolické straně nepochybně dodalo důvěru, že říšský kancléř chce s katolickou církví vybudovat pevné vztahy a bude hájit jejich zájmy.¹⁰⁹

20. července roku 1933 byl konkordát konečně podepsán, stalo se tak ve Vatikánu ve státním sekretariátu, kde byl signifikován Franzem von Papenem a Eugeniem Pacellim.¹¹⁰ Konkordát obsahoval dohromady 34 článků. V úvodu byla zdůrazněna snaha o upevnění přátelských vztahů mezi církví a Německou říší a doplnění, či rozšíření již uzavřených konkordátů s jednotlivými spolkovými zeměmi Německa i pro zbytek spolkových republik v celé říši.¹¹¹

Článek 1 zaručuje svobodu veřejného vyznání katolické víry. Článek 2 zdůrazňuje platnost uzavřených smluv s Bavorskem, Pruskem a Bádenskem. Článek 5 zaručuje duchovním při výkonu své činnosti plnou státní ochranu. V článku č. 6 se uvádí, že duchovní, jsou osvobozeni od výkonu veřejného úřadu. Článek 9 chrání duchovní, před vypovídáním informací, které jim byli sděleny během výkonu jejich náboženské praxe, tj. třeba při zpovědi. Článek 13 církvi přisuzuje právo vybírat církevní daně. Článek 14 zaručuje církvi právo na svobodné obsazování církevních postů a ustanovuje, že církevní úřady, nebo bohoslužby mohou vykonávat pouze němečtí státní příslušníci.¹¹² Článek 16 uvádí, že němečtí biskupové

¹⁰⁶ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 112. ISBN 978-80-7553668-6.

¹⁰⁷ CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII*. Praha: BB/art, 2008, s. 143. ISBN 978-80-7381-311-6.

¹⁰⁸ LEWY, Guenter. *The Catholic Church and Nazi Germany*. Da Capo Press, 2009, s. 77.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 77 – 79.

¹¹⁰ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 113. ISBN 978-80-7553668-6.

¹¹¹ *Říšský konkordát* [online]. [cit. 2023-04-13]. Dostupné z: <https://www.musculus.cz/tdj/017-Priloha-09-Konkordat-mezi-Vatikanem-a-Nemeckou-risi.pdf>

¹¹² Zde se projevuje snaha i samotnou církev nacionalizovat, aby si zakládala na národní identitě a příslušnosti.

budou respektovat a dodržovat nařízení vlády a musí do jejich rukou složit slib. Článek 19 zachovává katolické teologické fakulty, na což navazuje článek 20, že církvev má právo zřizovat pro vzdělávání duchovních teologické a filosofické ústavy. V otázce vzdělání pokračuje i článek 21, který ustanovuje předmět katolickou víru, jako řádný předmět, ale je zde rovněž kladen důraz na výchově žáků k vlastenectví, občanské povinnosti a sociálnímu vědomí. Článek 22 dává biskupům právo zasahovat do výběru vyučujících, kteří budou učit náboženské předměty. Článek 23 zachovává a umožňuje nové zřizování katolických škol. Ve článku 27 se zachovává církevní náboženská péče a duchovní působení v armádě. Článek 31 zavazuje k ochraně katolických spolků a organizací, zavážou-li se k rozvoji své činnosti mimo jakoukoliv politickou stranu. Článek 32 obsahuje nařízení Svatého stolce, které zakazuje činnost duchovních v politických stranách. V tajném dodatku konkordátu jsou duchovní osvobozeni od vojenské povinnosti výkonu služby, nebo v případě všeobecné mobilizace budou vykonávat duchovní péči v armádě, nebo budou přiděleni k oddílům sanitární služby.¹¹³

Vatikán se domníval, že podpisem se mu podaří uklidnit napjatou situaci, upevní své vztahy s nacisty a navážou s nimi rovnocenné partnerství, založené na mezinárodní smlouvě, kterou konkordát představoval. Hitler se naopak ustanoveními, která církvi zaručovala práva a ochranu, přílišně vázat nenechal, jelikož jak se i později ukázalo, porušování mezinárodních smluv pro něj nebylo problémem.¹¹⁴ Smlouvou Hitler upevnil víru Vatikánu, že nacisté budou církvev v Německu podporovat, nebudou ji omezovat, nebo její členy perzekuovat a že společně budou bojovat proti společným ideologickým nepřítelům jako je komunismus, liberalismus, nebo ateismus.¹¹⁵ Skutečným vítězem, který ze smlouvy nejvíce těžil, byl ale ve skutečnosti Hitler, kterému se díky konkordátu povedlo vymazat z politické mapy stranu Centrum a církvev s jejími činiteli, naprosto depolitizovat.¹¹⁶

¹¹³ *Říšský konkordát* [online]. [cit. 2023-04-13]. Dostupné z: <https://www.musculus.cz/tdj/017-Priloha-09-Konkordat-mezi-Vatikanem-a-Nemeckou-risi.pdf>

¹¹⁴ LEWY, Guenter. *The Catholic Church and Nazi Germany*. Da Capo Press, 2009, s. 106 – 108.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 106 – 108.

¹¹⁶ BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 170. ISBN 978-80-86907-60-4.

ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 114 - 115. ISBN 978-80-7553668-6.

3.2 Diplomatické styky Vatikánu s Německem

Prakticky ihned po podepsání konkordátu katolická církev musela čelit útokům na jejich tábor a porušování ustanovení, které byly obsaženy v konkordátu. Z řad německých kněží i některých biskupů se ozývaly hlasy, které upozorňovaly na počáteční perzekuce církve, které však často nebyly vyslyšeny a Svatý stolec se bál výrazněji vystoupit proti nacistické politice, tyto stížnosti vždy zůstaly z německé strany bez odpovědi, zastírány různými záminkami, nebo sváděny na radikály. Docházelo k omezování katolických spolků a jejich představitelů, omezování možnosti teologického studia, omezování výuky katolických předmětů, pronásledování některých nepohodlných představitelů katolicismu, ať už z řad církve, nebo pouze lidí katolického vyznání.¹¹⁷

Dva jezuité, kteří zkoumali Hitlerovu knihu *Mein Kampf*, podali zprávu, ve které jeho dílo a myšlenky analyzovali, přičemž ve zprávě bylo popsáno, že Hitlerovi myšlenky jsou přehnaně radikální, založeny na nacionalismu a rasismu a nejsou slučitelné se základními lidskými právy, které uznává katolická církev.¹¹⁸ Značná kritika Hitlerova režimu zněla rovněž od münsterského biskupa Clemense Augusta von Galena, který nacismus označil za novopohanství, které upřednostňuje krev před zákony a rasu před morálkou a jediným cílem nacistů skoncovat s křesťanstvím a jejich boj proti víře skrývají pod pláštěm lásky, úcty a boje za křesťanské hodnoty.¹¹⁹ Hitler ovšem neustále jakýkoliv boj proti katolické církvi popíral a Vatikán věřil, že útoky namířené proti katolicismu jsou vedené radikálními členy strany.¹²⁰ Někteří němečtí biskupové a spousta kněžích proti chování nacistů otevřeně vystoupilo, ale většina biskupů v Německu, obávající se možného přitvrzování a vyostřování útoků proti jejich řadám mlčela, Vatikán, zřejmě ze stejné obavy, se rozhodl proti nacistům nevystoupit a k celé situaci se pokud to šlo, nevyjadřoval.¹²¹ Papež a nejvyšší katoličtí církevní zástupci se jednak obávali, co by se stalo, pokud by zasáhli a zřejmě i někteří z nich, stále věřili Hitlerovým slibům a řečem o snaze vybudovat přátelské vztahy mezi nacizmem a katolickou církví.

¹¹⁷ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 118 - 120. ISBN 978-80-7553668-6.

¹¹⁸ POLLARD, John. *The papacy in the age of totalitarianism, 1914-1958*. Oxford History of the Christia, 2014, s. 265.

¹¹⁹ RICCARDI, Andrea. *Století mučedníků*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2014, s. 89. ISBN 978-80-7195-543-6.

¹²⁰ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 120. ISBN 978-80-7553668-6.

¹²¹ GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Praha: Deus, 2008, s. 75. ISBN 978-80-87087-54-1.

Při příležitosti výročí korunovace Pia XI. zaslal Adolf Hitler telegram, ve kterém papeži blahopřál. Papež ve své odpovědi snad poprvé vyjádřil znepokojení a obavy ze situace v Německu. Hitler takovou odpověď neočekával a církvi pohrozil, že pokud budou odporovat rasovým zákonům, bude to nacisty bráno jako vměšování se do politiky a církev se tím stane odpůrcem ideologie a státu a Německá vláda bude proti ní zasáhnout.¹²² 7. února se proto vydal s říšským kancléřem jednat kardinál Karl Schulte, který byl umírněnějším církevním zástupcem, kteří se k nacistické otázce stavěli smířlivěji. Hitler kardinála během setkání ujišťoval o snaze vybudovat přátelství mezi nacisty a církví a apeloval, aby se biskupský sbor snažil uklidnit. Schulte zřejmě uvěřil již mnohokrát opakovaným slibům Hitlera a schůzku považoval za dobré navázání rozhovorů, které povedou ke zlepšení a nápravě společných vztahů.¹²³

Nacisté postupně začali rozbíjet i mládežnické organizace a jiné církevní spolky, které považovali za politicky aktivní, čímž porušovaly úmluvy obsažené v konkordátu. Načež reagovali němečtí biskupové vydáním pastýřského listu dne 7. června 1934, kde nacistickou ideologii odsuzovali. Hned 28. srpna téhož roku biskupové vydali další pastýřský list, ve kterém veřejně vystoupili proti nacizmu a domáhali se základních Božích práv a svobod pro věřící a církevní představitele. Nacismus zde opětovně označili za novopohanství, které vede lidstvo ke zkáze.¹²⁴ Nacisty tyto prohlášení byly veřejně odsouzena, jako vměšování se církve do politického života, což dle nacistického výkladu opět porušovalo článek 32 z říšského konkordátu.¹²⁵

Vzájemné vztahy se čím dál tím více zhoršovaly, nepřispěla k tomu ani nacistická snaha o založení národní církve, o kterou nacisté usilovali a o které hovořili již v prvopočátcích jejich strany. Základem této národní církve se měli stát především protestantské církve, které se měli sjednotit a stát katolické církvi v opozici.¹²⁶ Rapidní zhoršení vztahů i nadále pokračovalo, v roce 1935 nacisté zřídili ministerstvo pro církevní záležitosti, téhož roku byly vyhlášeny Norimberské rasové zákony, proti kterým se negativně vyjádřili zástupci německých církevních představitelů, ale papež, ani Pacelli, kteří byli o

¹²²Tamtéž, s. 106.

¹²³LEWY, Guenter. *The Catholic Church and Nazi Germany*. Da Capo Press, 2009, s. 120.

¹²⁴RICCARDI, Andrea. *Století mučedníků*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2014, s. 78. ISBN 978-80-7195-543-6.

¹²⁵CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII*. Praha: BB/art, 2008, s. 168. ISBN 978-80-7381-311-6.

Říšský konkordát [online]. [cit. 2023-04-13]. Dostupné z: <https://www.musculus.cz/tj/017-Priloha-09-Konkordat-mezi-Vatikanem-a-Nemeckou-risi.pdf>

¹²⁶KERSHAW, Ian. *Hitler: 1836-1945*. Praha: Argo, 2004. Ecce homo, s. 449. ISBN 80-7203-581-9.

nacistických útocích a represích dobře informováni, odmítali jakékoliv veřejné odsouzení, nebo střet s nacisty ze strachu z možného nárůstu perzekuce a církve a potencionální ztráty, alespoň formálně tvářícího se vřelého přístupu nacistů ke katolické církvi.¹²⁷ Nicméně i tak nacistický nátlak na katolíky rostl, jejich organizace čelili stále silnějším útokům, spousta zástupců z řad kléru, bylo obviňováno v politických procesech a následně vězněno a stejně končili i nepohodlní lidé z řad běžného obyvatelstva katolického vyznání.

Roku 1935 se opět konala biskupská konference ve Fludě, která odsoudila nacistické útoky na katolické spolky, zároveň se snažila poukázat na to, že spolky jsou vlastenecké a národně motivové a nijak do politiky nezasahují, tudíž není důvod, aby byli rušeny, nebo rozpouštěny.¹²⁸ Pius XI. pak opět neskryval své pohoršení, při jednání s německým zástupcem a vyslancem, před kterým vyslovil své obavy a nelibost nad situací v Německu a chování nacistů. Pacelli a Orsenigo reagovali mnohem umírněněji, více méně by se dalo říci, že nacistické chování raději nekomentovali a vyhýbali se střetu, Orsenigo se roku 1936 opětovně, možná že i v naději na lepší zítřky vyslovil pro sblížení katolické církve s nacisty, nejspíše ve snaze ukázat Hitlerovi, že není nutné na církev útočit a že spolupráce mezi německými duchovními a nacistickou stranou by byla vhodnější, než vzájemný souboj.¹²⁹

Lze spatřovat i pokusy, ve většině případů zamýšleny v dobré víře, některých církevních hodnostářů, kteří se snažili katolicismus s nacismem spojit a vytvořit tak rovnocenné partnerství, příkladem může být Alois Hudal, rakouský biskup a autor knih *Německý národ a křesťanský Západ*, *Vatikán a moderní státy* a *Základy nacionálního socialismu*, Hudal se ve svých dílech pokoušel uvést základní myšlenky nacistů a následně je rozpracovat, aby je mohl smířit s křesťanskými ideály, cestu hledal především v boji proti společnému nepříteli, komunismu.¹³⁰ Hudalův pokus bohužel skončil neúspěchem a kritikou jeho knih jak ze strany nacistů, tak Vatikánu. Podobně skončilo i dílo *Katolicismus a národní socialismus* kněze von Sickingena.

Nacisté však v řadách kléru získali i své příznivce a horlivé zastánce jejich názorů, ačkoli jich bylo naprosté minimum, vyvolávalo to uvnitř církve velmi nejednotný postoj

¹²⁷ BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 208. ISBN 978-80-86907-60-4.

GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Praha: Deus, 2008, s. 91. ISBN 978-80-87087-54-1.

¹²⁸ LEWY, Guenter. *The Catholic Church and Nazi Germany*. Da Capo Press, 2009, s. 129.

¹²⁹ GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Praha: Deus, 2008, s. 108. ISBN 978-80-87087-54-1.

¹³⁰ BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 203. ISBN 978-80-86907-60-4.

GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Praha: Deus, 2008, s. 118. ISBN 978-80-87087-54-1.

k nacizmu a značné vnitřní napětí, i kvůli kterému bylo pro vrcholné církevní představitele režim odsoudit a s nacizmem se rozejít.¹³¹

3.3 Pronásledování církve v Německu a encyklika „S palčivou starostí“

Nacistický tlak na katolickou církev a její vyznavače neustále stoupal, věřící byli čím dál více utlačováni, nepohodlným bylo vyhrožováno, v horším případě skončili ve vězení, aby byli odstraněni z veřejného života. Exponující nacistické útoky a porušování konkordátu církev již dále nemohla přehlížet a musela se ohradit, aby nebyla považována za slabou, krokem k protiofenzivě se stala papežova encyklika, v originále nesoucí název „*Mit brennender Sorge*“, neboli „S palčivou starostí“.¹³² Papež čelil neustálým stížnostem z řad německého episkopátu a musel tak zasáhnout, jako formu boje zvolil vydání encykliky, ve které velmi opatrně, nacistické kroky a ideologii odsoudil.¹³³

Jen pár měsíců po podepsání konkordátu se staly nacistické útoky proti katolické církvi téměř každodenním chlebem, Adolf Hitler si hlavu s úctou ke katolicismu, nebo dodržováním konkordátu hlavu nikdy příliš nelámal, ve smlouvě spatřoval pouze nástroj, který dokázal obratně využívat ve svůj prospěch a v případě potřeby mezinárodní dokument jednoduše obešel, nebo nedodržoval.¹³⁴ V posledních červnových dnech od 30. do července proběhla akce, která později nesla název Noc dlouhých nožů, během které nacisté provedli čistku jak ve vlastních řadách, tak v řadách opozičních sil.¹³⁵ Největší tíha této akce padla na opoziční nepřátele nacizmu a vnitřní představitele strany, se kterými se bylo třeba vypořádat. Nacistický hněv se obrátil i proti katolickým spolkům s mládežnickými katolickými organizacemi a jejich představiteli, kteří odváděli mládež do svých organizací, namísto toho, aby se přidávali k *Hitlerjugend* a nacistická vláda je považovala za organizace politické, což

¹³¹ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 136 - 137. ISBN 978-80-7553668-6.

PIUS XI, POSPÍŠIL, Ctirad Václav, Eduard KRUMPOLC a Pavel ČERNUŠKA, ed. *Antitotalitní encykliky*. Praha: Krystal OP, 2015, s. 51 - 53. ISBN 978-80-87183-74-8.

¹³² JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 451. ISBN 80-85959-41-0.

¹³³ PIUS XI, POSPÍŠIL, Ctirad Václav, Eduard KRUMPOLC a Pavel ČERNUŠKA, ed. *Antitotalitní encykliky*. Praha: Krystal OP, 2015, s. 51 - 53. ISBN 978-80-87183-74-8.

¹³⁴ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 118. ISBN 978-80-7553668-6.

¹³⁵ STEFFAHN, Harald. Hitler. Přeložil Petr OPRŠAL. Olomouc: Votobia, 1996. Malé monografie (Votobia), s.107 – 108. ISBN 80-85885-27-1.

CONWAY, John S. *The Nazi persecution of the churches, 1933-1945*. Regent College Publishing, 1997, s. 123.

bylo v rozporu s konkordátem. Organizace však zatím rozpuštěny, ani zakázány nebyly. Cílem se stali rovněž katoličtí novináři, kteří se národní socialismus a nacistické činy nebáli veřejně odsoudit, společně s nimi se terčem staly rovněž katolické noviny a časopisy, ve kterých často působili.¹³⁶ Hitler a jeho strana se neobávala zajít, až k plenění biskupských rezidencí, stalo se tak v Mohuči, Würzburgu a Rottenburgu. Při Noci dlouhých nožů bylo rovněž zatčeno kolem 500 katolických kněží, kteří byli následně vězněni.¹³⁷

V roce 1935 byly vyhlášeny Norimberské zákony, ochraňující rasu, krev a původ. Zákony se dotkly i některých církevních představitelů, kteří často čelili problémům ohledně jejich původu, nebo zákony sloužili jako dobrá záminka pro jejich odstranění, či vypuzení z veřejného života. Zákony se dotkly všech obyvatel Německa, bez rozdílu vyznání, tudíž i spousty katolíků, kteří byli následně vězněni, či později umístěni do koncentračních táborů. Neustále eskalujícím útokům byly vystaveny mládežnické organizace, z nichž v roce 1935 bylo spoustu zakázáno pro důvodné podezření podílení se na politickém životě, což konkordát zakazoval. Některé z organizací byly donuceny k dobrovolně nedobrovolnému rozpuštění a další z nich byli násilně nuceni vstupovat do *Hitlerjugend*.¹³⁸

Útokům se nevyhnulo ani křesťanské školství, které mělo dle úmluv z konkordátu, zůstat nedotčeno a zcela v kompetenci církve.¹³⁹ I přes to byly katolické školy nacisty uzavírány, rušily se teologické fakulty a zakazovaly se studentské organizace, které v očích nacistů sdružovali opoziční myšlenky a sílu. V roce 1937 tak bylo zavřeno 82 katolických škol. Studentské spolky byly definitivně rozpuštěny roku 1938.¹⁴⁰

Dalším eskalováním útoků proti církvi se staly veřejné procesy s kněžími a dalšími duchovními, které byli vykonstruované. Kněží, mniši, jeptišky zde byli obviňováni z okrádání věřících, kdy měli zpronevěřovat peníze, nebo z nemorálního chování, které neodpovídalo zásadám křesťanských hodnot a života.¹⁴¹ Kostely a kláštery byly prohledávány gestapem a obvinění vystavováni veřejnému nátlaku, kdy byli jejich procesy zveřejňovány a jejich majetek často konfiskován.¹⁴² Biskupové ze svých jednotlivých diecézí hlásili počty a jména

¹³⁶Tamtéž, s. 92.

¹³⁷RYCHLAK, Ronald J. *Hitler, the War, and the Pope*. Huntington, IN: Our Sunday Visitor, 2000, s. 72.

¹³⁸LEWY, Guenter. *The Catholic Church and Nazi Germany*. Da Capo Press, 2009, s. 132.

¹³⁹Říšský konkordát [online]. [cit. 2023-04-13]. Dostupné z: <https://www.musculus.cz/tj/017-Priloha-09-Konkordat-mezi-Vatikanem-a-Nemeckou-risi.pdf>

¹⁴⁰LEWY, Guenter. *The Catholic Church and Nazi Germany*. Da Capo Press, 2009, s. 132.

¹⁴¹CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII*. Praha: BB/art, 2008, s. 196. ISBN 978-80-7381-311-6.

¹⁴²HARRIGAN, William M. *Nazi Germany and the Holy See, 1933-1936: The Historical Background of Mit brennender Sorge*. The Catholic Historical Review, 1961, 47.2: 164-198, s. 184 – 186.. ISSN 0008-8080.

uvězněných kněží Berlínskému nunciovi Orsenigovy, který tyto zprávy předával dále Vatikánu a státnímu sekretáři Pacellimu, ale Vatikán i přes velmi dobrou informovanost o situaci v Německu, se opětovně rozhodl ostřeji nezasahovat a nevystupovat.¹⁴³

Neustálé útoky a následné stížnosti kléru na nacistický režim se staly horkým tématem na biskupské konferenci ve Fuldě konané v roce 1936, kdy biskupové požadovali, aby papež výrazněji zasáhl proti útokům na církve a porušování říšského konkordátu. Vatikánská strana německé vládě odeslal sérii stížností na nacistické pogromy vedené proti kněžím a katolíkům a odsoudila agresivitu vůči církvi, načež německá strana reagovala vydáním seznamu biskupů s jejich činy, které byli považováni za protinacistické a tudíž protiněmecké, což Němci považovali za porušení konkordátních úmluv.¹⁴⁴

Situace už byla nanejvýš vypjatá a církve nemohla dále ustupovat, jelikož by se sama postavila do pozice slabé strany, která nacistům bez většího odporu bude tolerovat jejich útoky. Otázkou bylo jakým způsobem formulovat jejich kritiku nacistické ideologie, ve hře bylo několik možností: exkomunikovat Hitlera, což by zřejmě vedlo k otevřené rozepři a Vatikánští církevní představitelé si uvědomovali, jaké by toto opatření mohlo mít následky pro spoustu německých kněží a věřících. Uvažovalo se i odsouzení Hitlerova díla *Mein Kampf* a jeho umístění na seznam zakázaných děl katolické církve, což by zřejmě mělo podobné následky jako první z možností. Někteří biskupové, kteří se obávali nacistické odplaty, pokud by církve přešla do ofenzivy, volali pouze po diskrétních a neveřejných jednáních mezi papežem a Hitlerem, dle nich měl papež napsat Hitlerovi soukromý, ale otevřený dopis se stížnostmi. Poslední diskutovanou možností bylo vydání encykliky, ve které katoličtí hodnostáři spatřovali nejspíše zlatou střední cestu, kde lze nacismus mírnou cestou odsoudit a poukázat na jejich prohřešky.¹⁴⁵

Papež do Říma pozval zástupce z německých biskupských řad, kteří volali na poslední konferenci ve Fuldě konané v roce 1936 po odsouzení nacismu. Papež a němečtí biskupové i společně se státním sekretářem svatého stolce se dohodli, že pokud bude encyklika vydána umírněnější formou a bude zvolen vhodný výběr slov, mohla by být nejideálnější způsobem pro kritiku nacistického teroru, která by ovšem nemusela vést k otevřené válce mezi

¹⁴³ GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Praha: Deus, 2008, s. 75. ISBN 978-80-87087-54-1.

¹⁴⁴ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 152 - 153. ISBN 978-80-7553668-6.

Zde lze spatřovat, že nacistická strana se snažila maximalizovat využití konkordátu ve svůj prospěch a v případě potřeby s ním často argumentovala, ve prospěch vlastní věci.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 152 – 153.

Vatikánem a Němci.¹⁴⁶ 14. března roku 1937 byla encyklika s názvem „S palčivou starostí“ v originále „*Mit brennender Sorge*“ papežem publikována, jednalo se o první encykliku vydanou v němčině.¹⁴⁷

Encyklika a její jazyk byl velmi mírně a detailně vybírán, aby nevyvolala otevřenou roztržku a snažila se přímo nepojmenovávat nacistickou stranu, ale na druhou stranu byla velmi konkrétní v odsouzení, v encyklice nepřímo pojmenovaného režimu. Encyklika odsoudila násilnosti proti katolicismu, porušování říšského konkordátu a nacistickou ideologii a nacistický výklad křesťanství celkově.¹⁴⁸ Papež v dokumentu odsoudil radikální nacionalismus a rasismus, na kterém byla nacistická ideologie postavena a odmítal jakékoliv představy o bohu, nebo náboženství založeném na národu a na čistotě jejich původu a jejich krve, Pius XI. argumentoval, že Bůh je jediným svrchovaným vládcem a pánem Země, Stvořitelem světa a stojí tak nad všemi národy a nad všemi rasami a ze svých stvoření si nevybírá ty s čistší krví, nebo s ryzejším původem.¹⁴⁹ Papež tak odsoudil kořeny nacistické ideologie, které se na rase a čistotě krve zakládaly, zavrhl myšlenky zbožšťování rasy a národa, zásadně odmítl násilí jako prostředek k dosažení nacistických cílů a jakoukoliv symbiózu nacionálně sociálních myšlenek s křesťanskými zásadami a morálkou tak postavil do pozice neslučitelnosti, nic sice neuváděl přímo, ale z kontextu encykliky, po udání do souvislostí, to vyplývá. Encyklika byla veřejně čtena 21. března 1937 ve většině německých katolických kostelů.¹⁵⁰

Pius XI. následně vydal další antitotalitní encykliky, které byly mířeny především na komunistickou a nacistickou ideologii a odsuzovaly je. Nacističtí představitelé, ani Hitler neočekávali takovou ráznost postupu církve a vydanou encykliku okamžitě odsoudil s odůvodněním, že se jedná o církevní útok na svrchovanost státu a jeho vměšování do politických záležitostí, dále pokračoval, že církev by měla zůstat u duchovní činnosti a do

¹⁴⁶ FRANZEN, August, Roland FRÖHLICH a Bedřich SMĚKAL. *Malé dějiny církve*. 3., dopl. a rozš. vyd. Přeložil Marta RYNEŠOVÁ. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. Studium (Karmelitánské nakladatelství), s. 282. ISBN 80-7195-082-3.

¹⁴⁷ PIUS XI, POSPÍŠIL, Ctirad Václav, Eduard KRUMPOLC a Pavel ČERNUŠKA, ed. *Antitotalitní encykliky*. Praha: Krystal OP, 2015, s. 51 - 53. ISBN 978-80-87183-74-8.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 57.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 55 – 57.

¹⁵⁰ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 451. ISBN 80-85959-41-0.

politického a právního prostředí nezasahovat a proto, německá vláda žádné další útoky nebude dále tolerovat.¹⁵¹

Po vydání encykliky nastala nacistická odvetná akce, církevní spolky spolu s mládežnickými organizacemi byly dále rozsáhle uzavírány a rušeny, hlavními aktéry při útocích na mládežnické organizace se staly oddíly *Hitlerjugend*.¹⁵² Ani kláštery neunikly trestu za vydanou encykliku a do konce roku 1939 jich bylo téměř 700 uzavřeno, jejich příslušníci i spolu s ostatními duchovními nadále čelili vykonstruovaným obviněním a podezřením, celá situace rovněž vygradovala po vydání encykliky a řeholníci a kněží byli zatýkáni a v lepších případech posíláni do koncentračních táborů, v horších rovnou popraveni.¹⁵³ Ze škol byly odstraňovány jakékoliv církevní symboly, kříže i obrazy svatých mizely spolu s pedagogy, jenž byli ke katolicismu pozitivně naladěni. Roku 1939 nacisté dokonce uzavřeli mnichovskou teologickou fakultu.¹⁵⁴ Katolický tisk byl rozsáhle zakazován, rušen, nebo nucen vydávat pro režimně naladěné články a tudíž ve své podstatě zanikl, v roce 1939 vycházelo v Německu 124 katolických novin a časopisů, což bylo o téměř 300 tiskovin méně, než před začátkem jeho omezování nacisty.¹⁵⁵ Nacistický tisk zas naopak tvrdě útočil na katolickou církev a štvavé články, proti katolickému vyznání se staly každodenní rutinou jejich tisku, vydávali nejrůznější aféry katolických kněží, kde vykonstruované obvinění zvětšovaly, snažili se církev představit ve špatném světle a vyzívali obyvatele, aby z řad církve vystupovali.¹⁵⁶

¹⁵¹ CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII*. Praha: BB/art, 2008, s. 171. ISBN 978-80-7381-311-6.

¹⁵² BESIÉR, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 196. ISBN 978-80-86907-60-4.

CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII*. Praha: BB/art, 2008, s. 174. ISBN 978-80-7381-311-6.

¹⁵³ BESIÉR, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 196. ISBN 978-80-86907-60-4.

HARRISON, E. D. R. The Nazi dissolution of the monasteries: a case-study. *The English Historical Review*, 1994, s. 326. 109.431: 323-355.

¹⁵⁴ RICCARDI, Andrea. *Století mučedníků*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2014, s. 77. ISBN 978-80-7195-543-6.

CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII*. Praha: BB/art, 2008, s. 174. ISBN 978-80-7381-311-6.

¹⁵⁵ RICCARDI, Andrea. *Století mučedníků*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2014, s. 77. ISBN 978-80-7195-543-6.

¹⁵⁶ CONWAY, John S. *The Nazi persecution of the churches, 1933-1945*. Regent College Publishing, 1997, s. 219 – 223.

3.4 Papež Pius XII.

Papež Pius XI. po dlouho trvající nemoci zemřel 10. února roku 1939. Plénum kardinálů volících nového papeže se shromáždilo 1. března téhož roku v Sixtýnské kapli, Pacceli, který byl nepochybně velkým favoritem na papežský post byl zvolen v nejrychlejší volbě již o den později 2. března.¹⁵⁷ Pacceli se dlouhodobě pohyboval ve vatikánské politice a dobře se orientoval v problematice vztahů Vatikánu se státy střední Evropy, navíc byl zkušeným diplomatem, který často jednal s nejrůznějšími představiteli států a nepochybně při jednáních projevoval své kvality a zkušenosti. S předchozím papežem měl dobrý vztah a očekávalo se tak, že bude pokračovat v jeho kurzu kritiky totalitních režimů.¹⁵⁸ Papežova korunovace proběhla 12. března 1939 a na počest svého předchůdce a Pia X. převzal jméno Pius XII. (1939 – 1958).¹⁵⁹

Pius XII. byl považován za velmi inteligentního člověka, který se snažil řídit rozumem a kritickým pohledem na věc, než aby se nechal strhnout impulzivností a neuváženými rozhodnutími, ale rozhodně byl realistou, který při svých službách ve Vatikánské diplomacii získal určitý nadhled. Proto byl zastáncem politiky míru a jednání, které preferoval před ostrými odsuzováním a otevřenou roztržkou, jelikož si byl vědom, že Vatikán má spíše moc symbolickou, duchovní, nežli reálně mocenskou.¹⁶⁰ Papež často vybízel k mírovým jednáním a řešení problémů mezinárodní povahy u jednacího stolu, před bojištěm se zbraní v ruce. Mottem jeho pontifikátu se stalo heslo: „mír ze spravedlnosti“¹⁶¹ a často poukazyval, že státy, jejichž politické vedení má být legitimní, by měli být spravedlivé, protože pak jsou Bohem požehnány, v opačném případě pak představitelé států, jenž nejsou založeny na spravedlnosti, dostihne jejich vlastní osud a i oni sami budou obětmi nespravedlnosti, čímž chtěl zřejmě poukázat na státy, kde se u moci drželi totalitní ideologie pomocí síly a nikoli vůle lidu.¹⁶²

¹⁵⁷ BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 250. ISBN 978-80-86907-60-4.

¹⁵⁸ FRIEDLÄNDER, Saul. *Pius XII. a třetí říše*. Svoboda, 1967, s. 17.

¹⁵⁹ FRANZEN, August, Roland FRÖHLICH a Bedřich SMĚKAL. *Malé dějiny církve*. 3., dopl. a rozš. vyd. Přeložil Marta RYNEŠOVÁ. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 282. Studium (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 80-7195-082-3.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 282.

KENT, Peter C. A Tale of Two Popes: Pius XI, Pius XII and the Rome-Berlin Axis. *Journal of Contemporary History*, 1988, s. 589. 23.4: 589-608.

¹⁶¹ FRANZEN, August, Roland FRÖHLICH a Bedřich SMĚKAL. *Malé dějiny církve*. 3., dopl. a rozš. vyd. Přeložil Marta RYNEŠOVÁ. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 282. Studium (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 80-7195-082-3.

¹⁶² BLET, Pierre. *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů*. Olomouc: Maticе cyrilometodějská, 2001, s. 34. ISBN 80-7266-082-9.

Nově zvolený papež se svou politikou diplomacie snažil uplatňovat v prostředí světové krize, kdy byla válka za dveřmi. Snažil se k jednacímu stolu dostat zástupce Velké Británie, Polska, Francie a Německa, aby vyřešili polskou otázku, týkající se Polského území, které Gdaňským koridorem odděluje Prusko od zbytku Německé říše, k jednání nikdy nedošlo, ale Pius XII. se neustále snažil angažovat a rokovat v otázce míru. Neustále hlavní mocnosti nabádal k míru až do posledních chvil, před vypuknutím Druhé světové války 1. září roku 1939.¹⁶³

Politiku umírněnosti a ustoupení, preferující před konfrontací Pius XII. preferoval i na poli jednotlivých států, ve kterých katolická církev působila. Velmi špatnou situaci, ve které se církev nacházela v Německu, se snažil katolický klérus podpořit a instruoval německý biskupský a kněžský sbor, aby režimu nekladli zbytečný odpor a nevyvolávali konflikt, ale aby pevně bránili víru a její vyznání a aby ve svém úsilí vytrvali co nejdéle, a nejpevněji to půjde v naději, že se situace a vzájemné vztahylepší.¹⁶⁴

¹⁶³ FRANZEN, August, Roland FRÖHLICH a Bedřich SMÉKAL. *Malé dějiny církve*. 3., dopl. a rozš. vyd. Přeložil Marta RYNEŠOVÁ. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 283 - 284. Studium (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 80-7195-082-3.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 76 – 77.

4 Výzkumná část

4.1 Proč Hitler v Německu nezavedl tvrdou perzekuci katolického vyznání?

Otázka, proč Adolf Hitler nezavedl tvrdou perzekuci katolíků a katolické víry, může být uchopena z několika úhlů a existuje na ní nepochybně více odpovědí. Pouze pro připomenutí: Adolf Hitler byl katolíkem, vatikánská církev si od jeho víry slibovala hodně a nepochybně si dělala naděje, které jak se později ukázalo, byly přehnané a mylné. Adolf Hitler v církvi vždy spatřoval spíše nástroj a prostředek, nikoliv smysl a cíl.¹⁶⁵

Pokud se touto otázkou budeme zabývat chronologicky, pak tedy začněme u počátků strany, kdy jméno Adolfa Hitlera bylo pro spoustu Němců velkou neznámou. Strana v jejich počátcích nepochybně potřebovala získat voliče, kteří by jí zaručili úspěch ve volbách. Ale pokud by NSDAP veřejně a otevřeně vyjádřila antipatie ke křesťanství, nebo konkrétně katolicismu, pak by si sama sobě zavřela dveře u více než jedné třetiny německého obyvatelstva, což by bylo nepochybně naprosté šílenství.¹⁶⁶ I přesto, že strana ve svém ideovém jádru a přesvědčení, byla laděna spíše proti katolicismu, tyto názory zůstávaly pouze v úzkém kruhu lídrů a ideologů a ven se nedostávaly.¹⁶⁷

Národní socialismus a jeho vůdce po úspěchu a obrovském vítězství v roce 1933 nepochybně mohli přistoupit k perzekuci církve po jejich uchvácení moci v Německu. Ale bylo vůbec možné, aby se nacistická strana proměnila, ze sympatizantů křesťanství a katolické víry na její odpůrce a utlačovatele? Zcela nepochybně by tento krok nebudil přílišnou důvěru ve stranu, navíc v Německu stále žilo přes 30% obyvatel, kteří jsou katolického vyznání.¹⁶⁸ K tomu jsou nacisté teprve v prvopočátcích své vlády a vytvořit si hned od počátku protivníka jako je Vatikán, který sice nemá reálnou moc, ale za to má velkou duchovní moc, by zkrátka nebylo rozumné. Nacisté se raději vydali cestou konkordátu a navenek přátelsky vypadající tváří otočenou ke katolickému náboženství, kterému na oko

¹⁶⁵ JOHNSON, Paul. *Dějiny dvacátého století*. Praha: Rozmluvy, 1991, s. 129. ISBN 80-85336-07-3.

¹⁶⁶ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 129. ISBN 80-85959-41-0.

¹⁶⁷ ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 142 - 143. ISBN 978-80-7553668-6.

¹⁶⁸ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 483. ISBN 80-85959-41-0.

nabízeli rovnocenné partnerství a spolupráci, kterou samozřejmě nikdy nehodlali dodržet a sám Hitler na slíbech, či smlouvách příliš nelpěl a jejich porušování mu nedělalo problém.¹⁶⁹

I po upevnění svojí moci se nacisté raději rozhodli vydat cestou formálního partnerství s katolicismem, i přes začínající perzekuce, které se postupně stupňovali. Vatikán a jeho stížnosti německé vládě na neustálé porušování konkordátu ze strany nacistů, byly Hitlerem a jeho vládnoucí stranu maskovány za projevy radikálů ve straně, ale vedení se od těchto projevů utlačování katolické církve snažilo distancovat, ale o útocích na církve nepochybně vědělo, nebo je dokonce i samo řídilo.¹⁷⁰ Nacisté si nepochybně chtěli stále zachovat tvář strany, která bude nejen pokračovat v hodnotách a názorech křesťanství, ale zároveň razili cestu, nového, tzv. pozitivního křesťanství, jehož byli průkopníky. Jejich nový typ křesťanství se měl stát jedním ze základních stavebních prvků nového Německa, a tudíž bylo takřka nemožné, nebo jen velmi obtížné, aby se nacistická strana i po upevnění své moci otočila ke křesťanské víře, nebo i katolické církvi zády a najednou je označila za ideového nepřítele strany a státu, když ve svých počátcích i pozdějších letech označovala sama sebe, právě za podporovatele a pokračovatele budování křesťanství a upevňování katolicismu.¹⁷¹ Navíc v této pokročilé fázi i přihlédnout faktu, že Hitler se zabýval jinými starostmi a to konkrétně přípravami na Druhou světovou válku, jejíž plán už měl nepochybně v hlavě nakreslený, otázka řešení problému katolicismu v Německu se pro něj tak zřejmě stala až druhořadou.

4.2 Proč Hitler nestanovil národní socialismus jako jedinou ideologii a nezakázal ostatní křesťanská náboženská vyznání?

Už od počátků strany a vytvoření ideologie, nacisté hovořili o vytvoření tzv. národní církve, která by sjednocovala všechny křesťany žijící na území Německa, jelikož v ostatních církvích viděli centralistické, neněmecké řídicí orgány, které Němce a jejich národ zbytečně

¹⁶⁹ LEWY, Guenter. *The Catholic Church and Nazi Germany*. Da Capo Press, 2009, s. 106 – 108.
BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 170. ISBN 978-80-86907-60-4.

¹⁷⁰ JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s. 451. ISBN 80-85959-41-0.

¹⁷¹ KOEHNE, Samuel. Nazism and Religion: The Problem of “Positive Christianity”. *Australian Journal of Politics & History* [online]. 2014, 60(1), 28-42 [cit. 2023-04-13], s. 29 - 32. ISSN 00049522. Dostupné z: doi:10.1111/ajph.12043

BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008, s. 196. ISBN 978-80-86907-60-4.

CONWAY, John S. *The Nazi persecution of the churches, 1933-1945*. Regent College Publishing, 1997, s. 229.

rozptylují do několika odlišných frakcí, které spolu často nemají nejvřelejší vztahy.¹⁷² To chtěli nacisté změnit právě pokusem o vytvoření této národní církve, který však nakonec selhal. Hitlerova myšlenka byla zcela prostá, místo aby lidé účastníci se náboženských obřadů a dalších různých akcí, věnovali pozornost jejich církvi, měli svůj čas a energii jednoduše věnovat národnímu socialismu a budování nové Německé říše.¹⁷³ Proto by pro nacisty bylo vytvoření národní církve ideálním řešením v otázce náboženství. Tato církev by byla řízena státem, tudíž plně pod jejím dohledem, zodpovídala by se vládě a byla by pod kontrolou státu. Do Německa by neproudily vatikánské vlivy a papežská nařízení, jelikož by to byla pouze německá vláda, která by církev naplno ovládala.

Jejich snaha však selhala, když nacisté zjistili, jaký ohlas tato nově vytvořená církev získala a spoustu zástupců jak katolické církve, tak i zástupci z řad protestantů tento nápad razantně odmítli.¹⁷⁴ Nacisté sice mohli přistoupit k násilnému sloučení všech křesťanů pod hlavičku nové církve, ale to by v Německu nesměla být velká většina jeho obyvatel křesťanského vyznání. Nacisté si zcela jistě nechtěli tímto krokem poštvat širokou německou veřejnost, nebo je dokonce násilím nutit k tomuto kroku. Navíc opět zde zřejmě pro Adolfa Hitlera jeho stranu existovala jiná priorita a to v podobě navrácení slávy Německu, jeho národu a germánské rase, která se později projevila v podobě Druhé světové války, kterou Německo rozpoutalo. Zřejmě i kvůli soustředění se na přípravy na světovou válku nacisté od této myšlenky nakonec upustili.

¹⁷² ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019, s. 149 - 150. ISBN 978-80-7553668-6.

¹⁷³ GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Praha: Deus, 2008, s. 56. ISBN 978-80-87087-54-1.

¹⁷⁴ KERSHAW, Ian. *Hitler: 1836-1945*. Praha: Argo, 2004. Ecce homo, s. 449. ISBN 80-7203-581-9.

GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství: intelektuální historie*. Přeložil Jana OGROCKÁ, přeložil Jiří OGROCKÝ. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015, s. 271. ISBN 978-80-7325-361-5.

5 Závěr

Na začátku své práce jsem se snažil uvést fakta, která by mi dále pomohla více pochopit a rozuzlit vztahy katolické církve s německým nacizmem. Celou mou prací procházela otázka, zda mohla katolická církev podniknout významnější kroky k odsouzení nacistického režimu, zda se církev od jejich krutovlády a perzekucí, nejen vůči církvi, mohla veřejně projevit nesouhlas a zda si římskokatolická církev mohla vůbec dovolit postavit sama sebe do situace, kdy začne otevřenou roztržku s nacistickým režimem. Abych dokázal odpovědět na tyto otázky, snažil jsem se nejdříve zanalyzovat osobnosti zapojené do složitých vztahů a jednání, mezi oběma stranami a rovněž podstatné díla a dokumenty vydávané ať už nacistickými zástupci, nebo zástupci z řad církevních představitelů.

Při hlubším pátrání na mé otázky, jsem došel k nejednoznačnému závěru. Samozřejmě, církev mohla nacistický režim odsoudit, podobně jako tomu učinila v případě režimu komunistického a naprosto se od něj distancovat, ale nacisté zpočátku vystupovali k církvi přívětivě a diametrálně jinak, než komunisté, kteří se svým nepřátelstvím vůči ní nijak neskrývali. Když jsem se zamyslel nad situací, ve které se církev při jednáních a vývoji vztahů nacházela, usoudil jsem, že pro zástupce katolické církve bylo téměř nemožné, bez hlubšího zkoumání nacistické ideologie, hned od prvopočátku odhalit skutečné nacistické zájmy, které se nikdy nemohli slučovat s křesťanskými myšlenkami a hodnotami. I přes nacistické pokusy o navázání na křesťanství, můžeme toto jejich pokračování křesťanství, ve formě tzv. pozitivního křesťanství, považovat za značně zradikalizovanou formu, která je upravena tak, aby vyhovovala a především odpovídala nacistickým ideálům a představám, jak by svět i křesťanství mohlo vypadat, ale ve skutečnosti jde pouze o desinterpretaci křesťanských zásad, které ve svých dílech popisují nacističtí filozofové a ideologové Alfred Rosenberg a Ernst Bergmann a později i Adolf Hitler, ve svém díle *Mein Kampf*.

Pro církev se nepochybně možná spolupráce s nacisty jevila jako velmi výhodná cesta, jelikož opravdu věřili, že národní socialismus se bude opravdu zakládat na křesťanských ideálech a bude katolickou církev bránit, že budou rovnocennými partnery a nacisté pro ně vytvoří ochranný štít proti komunismu. Adolf Hitler i celá jeho strana se církev nepochybně snažili nalákat na vřelá slova sliby, v momentě kdy tomu církev uvěřila a začala se s nacisty sbližovat, ať už různými jednáními, nebo i později vyvrcholením jejich vztahu ve formě podepsání Říšského konkordátu, bylo pro církev už příliš pozdě od veškerých jednání ustoupit a veřejně nacistický režim odsoudit. Jednak zde hrozila možnost větší a rozsáhlejší perzekuce,

než kterou církev snášela, také stále existovala možnost, že to budou právě nacisté, kteří proti církvi vystoupí, což by potencionálně znamenalo, že zakážou její činnost i participaci obyvatel v ní. A v neposlední řadě by církev tímto krokem ukázala sama sebe ve špatném světle, že dlouhou dobu spolupracovala a měla vřelý vztah s režimem, který nyní odsuzuje. Proto církev zcela nepochybně raději volila velmi opatrné, postupné a malé kroky, kterými se snažila proti některým nacistickým aktivitám, nějakým způsobem ozvat a dát najevo svůj nesouhlas. Ale i při těchto obezřetných a vždy uvážených krocích, docházelo k nacistické odezvě, nebo reakci, jak jsme to mohli vidět kdykoli, když byl vydán nějaký pastýřský list, který národní socialismus a jeho myšlenky odsuzoval, nebo později i papežova encyklika „*S palčivou starostí*“, kterou nacisté považovali za vměšování se Vatikánu do vnitřní politiky a neoficiální vyhlášení války ze strany církve.

Církev se později nacházela v opravdu tíživé situaci, kdy nedělat nic by znamenalo slabost a pro nacisty možnost volné ruky v nakládání s církví v Německu, ale otevřené odsouzení a rozkol s nacistickým režimem by znamenalo otevřenou válku, kterou církev nikdy nemohla vyhrát a která by vedla k masové perzekuci církve, násilnému potlačení její působnosti v Německu, jejímu možnému zakázání a zatýkání všech jejích řadových kněžích, mnichů a dalších, až po vrcholné představitele církve jako byli biskupové, nebo apoštolští nunciové. Církev naprosto nemohla vědět, na čem si stojí, co si mohou dovolit a čeho všeho jsou nacisté schopni, aby dosáhli svých cílů.

Ovšem po zpracovávání tohoto tématu, říct, že katolická církev nedělala nic a nechala se nacistickou vládou vést jako zvíře na porážku, by bylo pošetilé. Dle mého názoru církev volila spíše cestu mírného odporu, který se nesnažila prezentovat nijak veřejně, kvůli případnému ohrožení ze strany Hitlera a jeho strany. Ale i přesto se maximálně snažila vytrvat, ve svém odhodlání a tyto těžké časy přečkat. I přes často až zkreslující pohled na papeže Pia XII., nebo jak jej nazývá novinář a autor několika knih John Cornwell, Hitlerův papež, je podle mého názoru značně přehnaná kritika, které schází větší objektivita. Pius XII. měl nepochybně velmi vřelý vztah k německému prostředí, jelikož zde dlouhou řadu let působil, jako apoštolský nuncius a vedl mnohá jednání s německými zástupci o podobě konkordátu a dalších věcech, ale označit ho za papeže, který se k nacistickému režimu stavěl pozitivně, by nebylo objektivní. Pius XII. neustále podporoval německé biskupy, po celou dobu války jim zasilal dopisy, ve kterých oceňoval jejich vytrvalost a neústupnost a mnohé z nich později odměnil i kardinálským kloboukem.

Při různých zkoumáních lze samozřejmě říct, že postoj církve mohl být diametrálně odlišný, mohla nacistickou ideologii prohlédnout dříve a distancovat se od Hitlerovy strany a tak dále. Ale na druhou stranu můžeme pouze smutně konstatovat, že i církev podlehla nacistickým řečem a slibům a celkově jejich kouzlu, tak jako jim podlehlo několik milionů Němců a nechala se jimi ošálit stejně tak jako nemálo světových velmocí, kteří Hitlerovu fanatismu nevěřili do doby, než se proměnil ve skutečnost, které museli čelit.

Seznam použité literatury a použitých zdrojů

Literatura:

- [1] ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 2. vyd. Přeložil Jana FRAŇKOVÁ. Praha: OIKOYMENH, 2013. Knihovna novověké tradice a současnosti. ISBN 978-80-7298-483-1.
- [2] BABÍK, MILAN. NAZISM AS A SECULAR RELIGION. *History and Theory* [online]. 2006, **45**(3), 375-396 [cit. 2023-04-13]. ISSN 0018-2656. Dostupné z: doi:10.1111/j.1468-2303.2006.00372.x
- [3] BALÍK, Stanislav a Michal KUBÁT. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán, 2004. Bod (Dokořán). ISBN 80-86569-89-6.
- [4] BESIER, Gerhard. *Svatý stolec a Hitlerovo Německo*. Brno: Větrné mlýny, 2008. ISBN 978-80-86907-60-4.
- [5] BLET, Pierre. *Pius XII. a druhá světová válka ve světle vatikánských archivů*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2001. ISBN 80-7266-082-9.
- [6] CONWAY, John S. *The Nazi persecution of the churches, 1933-1945*. Regent College Publishing, 1997.
- [7] CORNWELL, John. *Hitlerův papež: tajný příběh Pia XII*. Praha: BB/art, 2008. ISBN 978-80-7381-311-6.
- [8] FRANZEN, August, Roland FRÖHLICH a Bedřich SMÉKAL. *Malé dějiny církve*. 3., dopl. a rozš. vyd. Přeložil Marta RYNEŠOVÁ. V Kostelním Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. Studium (Karmelitánské nakladatelství). ISBN 80-7195-082-3.
- [9] FRIEDLÄNDER, Saul. *Pius XII. a třetí říše*. Svoboda, 1967.
- [10] GELMI, Josef. *Papežové: Od svatého Petra po Jana Pavla II*. Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0457-0.
- [11] GODMAN, Peter. *Vatikán a Hitler: tajné archivy SS*. Praha: Deus, 2008. ISBN 978-80-87087-54-1.
- [12] GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství: intelektuální historie*. Přeložil Jana OGROCKÁ, přeložil Jiří OGROCKÝ. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-361-5.
- [13] GREGOR, A. James. *Totalitarismus a politické náboženství: intelektuální historie*. Přeložil Jana OGROCKÁ, přeložil Jiří OGROCKÝ. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-361-5.

- [14] HARRIGAN, William M. *Nazi Germany and the Holy See, 1933-1936: The Historical Background of Mit brennender Sorge*. *The Catholic Historical Review*, 1961, 47.2: 164-198. ISSN 0008-8080.
- [15] HARRISON, E. D. R. The Nazi dissolution of the monasteries: a case-study. *The English Historical Review*, 1994, 109.431: 323-355.
- [16] HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Přeložil Slavomír MICHALČÍK. Praha: Naše vojsko, 2016. ISBN 978-80-206-1595-4.
- [17] CHENAUX, Philippe. *Katolická církev a komunismus v Evropě (1917-1989): od Lenina k Janu Pavlu II.* V Praze: Rybka, 2012. ISBN 978-80-87067-41-3.
- [18] JEDIN, Hubert. *Malé dějiny koncilů*. Překlad Karel DOLISTA. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1990.
- [19] JOHNSON, Paul. *Dějiny dvacátého století*. Praha: Rozmluvy, 1991. ISBN 80-85336-07-3.
- [20] JOHNSON, Paul. *Dějiny křesťanství*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. ISBN 80-85959-41-0.
- [21] KENT, Peter C. A Tale of Two Popes: Pius XI, Pius XII and the Rome-Berlin Axis. *Journal of Contemporary History*, 1988, 23.4: 589-608.
- [22] KENT, Peter C. *Lonely Cold War of Pope Pius XII: The Roman Catholic Church and the Division of Europe, 1943-1950*. McGill-Queen's Press-MQUP, 2002.
- [23] KERSHAW, Ian. *Hitler: 1836-1945*. Praha: Argo, 2004. Ecce homo. ISBN 80-7203-581-9.
- [24] KERTZER, David I. *Papež a Mussolini: tajemství papeže Pia XI. a vzestup fašismu v Evropě*. Přeložil Radka KNOTKOVÁ. Brno: Jota, 2017. ISBN 978-80-7565-102-0.
- [25] KOEHNE, Samuel. Nazism and Religion: The Problem of "Positive Christianity". *Australian Journal of Politics & History* [online]. 2014, 60(1), 28-42 [cit. 2023-04-13]. ISSN 00049522. Dostupné z: doi:10.1111/ajph.12043
- [26] LEWY, Guenter. *The Catholic Church and Nazi Germany*. Da Capo Press, 2009.
- [27] MACHOLÁNOVÁ, Lenka. *Otto von Bismarck jako politik a iniciátor zákonů proti socialistům a tvůrce "Kulturního boje"*. Brno, 1987. Právnická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně.
- [28] MARTINKOVÁ, Ludmila. *Sociální encykliky : 1891-1991*. 1. vyd. Praha: Zvon, české katolické nakladatelství, 1996.

- [29] MCLEOD, Hugh. *Sekularizace v západní Evropě (1848-1914)*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. Dějiny a kultura. ISBN 978-80-7325-161-1.
- [30] MÜLLER, Helmut M., Hanna VOLLRATH a Karl-Friedrich KRIEGER. *Dějiny Německa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. Dějiny států. ISBN 80-7106-125-5.
- [31] PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 978-80-7106-811-2.
- [32] PIUS XI, POSPÍŠIL, Ctirad Václav, Eduard KRUMPOLC a Pavel ČERNUŠKA, ed. *Antitotalitní encykliky*. Praha: Krystal OP, 2015. ISBN 978-80-87183-74-8.
- [33] POLLARD, John Francis; POLLARD, John. *The papacy in the age of totalitarianism, 1914-1958*. Oxford History of the Christia, 2014.
- [34] RICCARDI, Andrea. *Století mučedníků*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2014. ISBN 978-80-7195-543-6.
- [35] ROSENBERG, Alfred. *Der Mythos des 20. Jahrhunderts: eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit*. Hoheneichen-verlag, 1942.
- [36] RYCHLAK, Ronald J. *Hitler, the War, and the Pope*. Huntington, IN: Our Sunday Visitor, 2000.
- [37] STEFFAHN, Harald. *Hitler*. Přeložil Petr OPRŠAL. Olomouc: Votobia, 1996. Malé monografie (Votobia). ISBN 80-85885-27-1.
- [38] SUCHÁNEK, Drahomír. Katolická církev a „kulturní boj“. Teologie a společnost. Časopis pro náboženství, kulturu a veřejný život. *Teologie a společnost* [online]. Brno, 2003, 1(9) [cit. 2023-04-13]. Dostupné z: https://www.academia.edu/32314615/Katolick%C3%A1_c%C3%ADrkev_a_kulturn%C3%AD_boj
- [39] ŠMÍD, Marek. *Vatikán a italský fašismus 1922-1945*. V Praze: Stanislav Juhaňák - Triton, 2018. ISBN 978-80-7553-523-8.
- [40] ŠMÍD, Marek. *Vatikán a německý nacismus 1923-1945*. Praha: Stanislav Juhaňák - Triton, 2019. ISBN 978-80-7553668-6.
- [41] ZITELMANN, Rainer. *Adolf Hitler a jeho cesta k moci*. Praha: V.P.K., 1993. ISBN 80-85622-27-0.

Zdroje:

- [1] *Říšský konkordát* [online]. [cit. 2023-04-13]. Dostupné z: <https://www.musculus.cz/tj/017-Priloha-09-Konkordat-mezi-Vatikanem-a-Nemeckou-risi.pdf>
- [2] *Program NSDAP* [online]. [cit. 2023-04-13]. Dostupné z: <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/program-nsdap-24-2-1920/>